

V. Loppu tarinaan maissileivästä

Esmeralda kalpeni ja astui horjuen alas mestauslavalta. Erakon ääni seurasi häntä yhä:

— Mene! mene! senkin mustalaisvaras, pian saat nousta sinne itse!

— Säkkinaisella on taas päähänpistonsa, murisi väkijoukko, eikä välittänyt hänestä sen enempää. Sillä tuollaisia naisia kammottiin, mikä teki heidät pyhiksi. Siihen aikaan ei kernaasti käyty sellaisten kimppuun, jotka rukoilivat yötä päivää.

Mutta nyt oli aika viedä Quasimodo pois. Hänet päästettiin irti siteistä, ja joukko hajaantui.

Mahiette, joka seuralaisineen oli paluumatkalla, pysähtyi äkkiä

Suuren sillan luona:

— Mutta Eustache! minne olet maissileivän pannut?

— Äiti, vastasi poika, sillä aikaa kun sinä puhuit tuon naisen kanssa, joka oli siellä kolossa, tuli suuri koira ja puraisi leivästä. Silloin minäkin haukkasin siitä.

— Vai niin, herraseni, sinä olet siis syönyt sen?

— Äiti se oli koira. Minä kielsin sitä, mutta se ei totellut.

Silloin minäkin söin siitä!

— Se on vallan kauhea, tuo lapsi, sanoi äiti, samalla hymyillen ja toruen. Ajatelkaa, Oudarde, hän syö jo yksinään tyhjäksi koko meidän kirsikkatarhamme Charlerangessa. Hänen isänsä sanookin, että hänestä vielä tulee kapteeni. — Kuulepas Eustache, jos minä vielä saan sinut kiinni sellaisesta! — Tule, senkin ahmatti!

SEITSEMÄS KIRJA

I. Mitä vaaroja on salaisuuden uskomisesta vuohelle

Useita viikkoja oli kulunut.

Oltiin maaliskuun alussa. Aurinko, jota Dubartas, vertauksien klassillinen kantaisä, ei vielä ollut nimittänyt "talikynttiläin suurherttuaksi", loisti siitä huolimatta iloisesti ja kirkkaasti. Oli kevätpäivä, niin kaunis ja suloinen, että koko Pariisi vietti sitä ulkona toreilla ja kaduilla kuin pyhäpäivää. Tuollaisina aurinkoisina, lämpiminä ja kirkkaina päivinä on muuan hetki, jolloin täytyy ihailta Notre-Damen portaalaa. Se on hetki,

jolloin länteen painuva aurinko valaisee kirkon julkisivua melkein suorassa kulmassa. Sen vaakasuoraa suuntaa lähenevät säteet vetäytyvät verkalleen torin kivitykseltä taaksepäin ja nousevat kohtisuoraan otsikkoa myöten ylöspäin saaden sen tuhannet korkokuvat selvästi piirtymään tummia taustojaan vasten, samalla kun suuri keskusruususto liekehtii kuin kykloopinsilmä pajanahjon hohteessa.

Oli juuri tuo hetki.

Ilta-auringon säteissä kylpevän korkean tuomiokirkon vastapäätä, torin ja Rue du Parvis'n kulmauksessa sijaitsevan komean goottilaisen talon portaalin yläpuolella olevalla parvekkeella puheli ja nauroi parvi nuoria tyttöjä mitä hauskimalla ja suloisimmalla tavalla. Pitkästä harsosta, joka heidän helminauhalla koristetusta hiuslaitteestaan ulottui jalkoihin saakka, hienosti koruommellusta paidasta, joka peitti heidän hartiansa, mutta ajan viehättävän tavan mukaan antoi heidän kauniin, neitseellisen povensa yläosan näkyä, heidän alushameittensa kallisarvoisesta kankaasta, joka oli vielä hienompaa kuin päällysvaatteitten (ihmeellinen keksintö!), harsosta, silkistä, sametista, johon he kaikki olivat pukeutuneet, ja ennen kaikkea heidän valkoisista käsistään, jotka olivat heidän joutilaan elämänsä todistuksena, saattoi helposti nähdä, että he olivat aatelisia ja rikkaita perijättäriä. Ne olivatkin neiti Fleur-de-Lys de Gondelaurier ja hänen ystävättärensä Diane de Christeuil, Amelotte de Montmichel, Colombe de Gaillefontaine ja pieni de Champchevrier, jotka kaikki olivat hienoa sukua ja kokoontuneet leskirouva de Gondelaurier'n luokse sen vuoksi, että huhtikuussa odotettiin Pariisiin korkea-arvoista herra de Beaujeuta rouvineen valitsemaan hovinaisia dauphine Margaretaa varten, kun häntä menttiin Picardiehen ottamaan vastaan flaamilaisilta lähettiläiltä. Tätä kunniaa halusivat kaikki kolmenkymmenen tunnin matkan säteellä Pariisista asuvat maalaisaateliset tyttärilleen, ja melkoinen osa heistä oli jo tuonut tai lähettänyt heidät Pariisiin. Nämä nuoret tytöt olivat heidän vanhempansa uskoneet arvokkaan ja kunnioitettavan madame Aloïse de Gondelaurier'n haltuun, joka oli kuninkaan tarkka-ampujaväen entisen kapteenin leski ja asui miehensä kuoltua ainoan tyttärensä kanssa talossaan Notre-Damen torin varrella Pariisissa.

Parvekkeelle, jolla nuoret tytöt olivat, päästiin huoneesta, joka oli rikkaasti verhoiltu hallavilla, kullatuilla kukkaisköynnöksillä painetuilla flanderinnahkatapeteilla. Kattohirret, jotka yhdensuuntaisina halkoivat katon, ilahduttivat silmää tuhansilla omituisilla, maalatuilla ja kullatuilla veistoksillaan. Siselöidyillä lipastonkansilla välkkyi siellä täällä loistavia emaljiesineitä; komealla astiakaapilla, jonka kaksi kerrosta osoitti, että talon omistajatar oli lippupäällikön vaimo tai leski, oli fajanssinen metsäkarjun pää. Huoneen perällä, korkean, aseilla ja vaakunakilvillä ylhäältä alas asti koristetun uunin vieressä istui hienossa, punaisella sametilla päällystetyssä

nojatuolissa rouva de Gondelaurier, jonka viisikymmentäviisi ikävuotta olivat yhtä hyvin luettavissa hänen puvustaan kuin hänen kasvoistaan. Hänen vieressään seiso i nuori mies, joka oli kyllä uljaan, mutta hieman itserakkaan ja turhamaisen näköinen, eräs noita kauniita nuoria miehiä, joihin kaikki naiset ihastuvat, mutta joille vakavat miehet ja kasvopiirteitten tutkijat kohauttavat olkapäitään. Tämä nuori kavaljeeri oli pukeutuneena kuninkaallisen henkivartijaväen jousimiesten kapteenin loistavaan pukuun, joka muistutti niin suuresti Jupiterin pukua, jota jo olemme ihailleet tämän kertomuksen ensimmäisessä kirjassa, ettemme tahdo väsyttää lukijaa uudella kuvauksella.

Nuo nuoret tytöt istuivat osaksi huoneessa, osaksi parvekkeella, toiset Utrechtinsamettisilla, kultatupsuin koristetuilla tyynyillä, toiset kukka- ja kuvioveistoksilla koristetuilla tammijakkaroilla. Jokaisella oli polvillaan osa suurta koruompelua, jota he yhdessä valmistivat ja josta suuri osa lojui permanttoa peittäväällä matolla.

He keskustelivat supatellen ja hillitysti naureskellen, kuten nuorten tyttöjen on tapana, kun heidän joukossaan on nuori mies. Tuo nuori mies, jonka läsnäolo riitti lietsomaan kaikkien noiden itserakkaitten tyttöjen mielistelynhalu n ilmituleen, näytti puolestaan välittävän heistä sangen vähän. Kun nuo kauniit tytöt kilvan koettivat herättää hänen huomiotaan, näytti hän kokonaan vaipuneen vyönsä soljen kiilloittamiseen hirvennahkahansikkaallaan.

Silloin tällöin lausui vanha rouva hänelle hiljaa jonkin sanan, ja hän vastasi niihin parhaalla taidollaan hieman jäykän ja pakoitetun kohteliaasti. Rouva Aloisen hymyilystä ja pienistä merkitsevistä silmäyksistä tyttärelleen tuon hiljaisen keskustelun aikana kapteenin kanssa saattoi helposti nähdä, että oli kysymyksessä jo tapahtunut kihlaus ja epäilemättä pikainen avioliitto nuoren miehen ja Fleur-de-Lys'n välillä. Ja upseerin neuvottomasta kylmyydestä saattoi myös helposti havaita, ettei ainakaan hänen taholtaan ollut kysymystä rakkaudesta. Hänen kasvonsa ilmaisivat vain pakonalaisuutta ja ikävystymistä, jota linnaväen aliluutnanttimme nykyään mainiosti kuvaisivat sanoilla: Helvetin pakkotyö!

Tuo kunnan rouva, joka suorastaan jumaloi tytärtään, ei lainkaan huomannut upseerin ihastuksen puutetta ja koetti hiljaa kiinnittää hänen huomiotaan siihen tavattomaan suloon, jolla Fleur-de-Lys käytteli neulaansa tai selvitti lankavytyhtiään.

— Katsokaahan, pikku serkku, sanoi hän kapteenille tarttuen häntä hihaan kuiskatakseen hänen korvaansa; — katsokaa, miten hän kumartuu!

— Todellakin, vastasi nuori mies; ja hän vaipui taas hajamieliseen ja jäätävään äännettömyyteensä.

Hetken päästä hän sai taas luvan kumartua, ja rouva Aloïse kuiskasi hänelle:

— Oletteko milloinkaan nähnyt viehättävämpiä ja hauskempia kasvoja kuin morsiamenne? Voiko iho olla valkeampaa ja tukka vaaleampi? Ja mitkä ihastuttavat kädet! Katsokaahan, miten kaula taipuu joutsenen koko suloudella! Miten kadehdinkaan teitä toisinaan! Ja miten onnellinen olettekaan, kun olette mies, te kunnoton! Eikö minun Fleur-de-Lys'ni ole suorastaan lumoava, ja ettekö ole aivan hullaantunut häneen?

— Epäilemättä, vastasi kapteeni ajatellen aivan muita asioita.

— Mutta puhukaa toki hänelle, sanoi rouva Aloïse äkkiä, työntäen häntä olkapäästä.

— Sanokaa hänelle jotain. Tehän olette käynyt kovin araksi.

Voimme vakuuttaa lukijoillemme, ettei arkuus kuulunut kapteenin vikoihin enempää kuin hänen hyveisiinsäkään. Hän koetti kuitenkin noudattaa kehoitusta.

— Kaunis serkkuseni, hän sanoi lähestyen Fleur-de-Lys'tä, — mitä kuvaa tuo seinäverho, jota ompelette?

— Kaunis serkku, vastasi Fleur-de-Lys harmistuneella äänensävyllä, — olenhan jo teille sanonut kolme kertaa, että se on Neptunuksen luola.

Oli selvää, että Fleur-de-Lys huomasi paljon selvemmin kuin hänen äitinsä kapteenin kylmän ja hajamielisen käytöksen. Tämä havaitsi välttämättömäksi sanoa jotakin.

— Ja entä ketä varten kaikki tuo neptunisoiminen? kysäsi hän.

— Saint-Antoine des Champs'n luostarille, vastasi Fleur-de-Lys kohottamatta katsettaan.

Kapteeni tarttui seinäverhon kulmaan:

— Mikä se tuo on, kaunis serkkuseni, tuo paksu sotilas, joka puhalttaa posket pulleina torvea?

— Se on Triton, vastasi Fleur-de-Lys.

Fleur-de-Lys'n lyhyissä vastauksissa oli hieman jäykkä sävy. Nuori mies ymmärsi, että hänen täytyi välttämättä kuiskata hänelle jotain kohteliasta ja mielitelevää, mitä tahansa. Hän kumartui siis, mutta ei keksinyt mielikuvituksestaan mitään hellempää ja tuttavallisempaa kuin seuraavat sanat:

— Miksi äitinne käyttää aina vaakunalla koristettua pukua aivan kuin isoäitimme Kaarle VII:n aikana? Sanokaa hänelle toki, kaunis serkkuni, ettei se enää ole hienoa nykyään, ja että sarana ja laakeri hänen hameensa koruommellussa vaakunakilvessä saavat hänet näyttämään kävelevältä uunilta. Nykyään ei enää tuolla lailla istuta vaakunalla.

Fleur-de-Lys katsoi häntä moittivasti.

— Siinäkö kaikki, mitä minulle vakuutatte? sanoi hän hiljaa.

Kunnon rouva Aloïse, joka oli ylen ihastunut nähdessään heidän siten kumartuvan toistensa puoleen kuiskailemaan, virkkoi leikitellen rukouskirjansa kiinnikkeillä:

— Mikä liikuttava rakkauskohtaus!

Kapteeni, joka tunsu olonsa yhä kiusallisemmaksi, pelastautui koruompeleeseen ja huudahti:

— Se on todellakin ihastuttava työ!

Tällöin rohkeni Colombe de Gaillefontaine, eräs toinen vaalea, valkohipiäinen kaunotar, jonka sininen kirjosilkkinen puku ei ollut kovin avorintainen, arasti virkkaa jonkin sanan Fleur de-Lys'ille toivoen, että kaunis kapteeni vastaisi niihin:

— Rakas Gondelaurier, oletteko nähnyt Hôtel de la Roche-Guyonin seinäverhoja?

— Eikö se ole se palatsi, jonka alueella on Louvren liinavaateaitan puutarha? kysyi nauraen Diane de Christeuil, jolla oli kauniit hampaat ja joka sen vuoksi aina mielellään nauroi.

— Ja jossa on tuo vanha torni, joka kuuluu Pariisin vanhaan ympärysmuuriin? lisäsi Amelotte de Montmichel, sievä punaposkinen, kiharatukkainen, ruskeaverinen tyttö, jolla oli tapana huoata samoin kuin toisella nauraa, tietämättä miksi.

— Rakas Colombe, vastasi rouva Aloïse, ettekö tarkoittanut sitä palatsia, jonka Kaarle VI:n aikana omisti herra de Bacqueville? Siellä on todellakin sangen komeita suuria seinäverhoja.

— Kaarle VI! kuningas Kaarle VI! mutisi nuori kapteeni ja kierteli viiksiään. — Hyvä Jumala, miten vanhoja asioita tuo kunnon rouva muistaakin!

Madame de Gondelaurier jatkoi:

— Todellakin kauniita seinäverhoja. Niin erinomaista työtä, että sitä pidetään aivan harvinaisena!

Samassa huudahti Bérangère de Champchevrier, pieni hento seitsenvuotias, joka katseli torille parvekkeen kaiteitten läpi:

— Oh! katsokaahan täti Fleur-de-Lys, miten kaunis tanssijatar tuolla tanssii torilla ja soittaa tamburiinia rahvaalle!

Kuului todellakin tamburiinin sointuvaa helinää.

— Joku mustalainen, virkkoi Fleur-de-Lys kääntyen välinpitämättömästi torille päin.

— Katsotaan! Katsotaan! huudahtivat hänen vilkkaat toverinsa. He juoksivat kaikki parvekkeelle Fleur-de-Lys'n seuratessa hitaasti heitä miettien sulhasensa kylmyyttä. Tämä oli puolestaan hyvillään tästä ikävän keskustelun katkeamisesta ja vetäytyi huoneen perälle tyytyväisenä kuin sotilas, joka pääsee vapaaksi vahtipalveluksesta. Tämä Fleur-de-Lys'n palvelu oli kuitenkin suloista ja hauskaa, niin oli hänestä itsestäänkin kerran tuntunut; mutta kapteeni oli vähitellen veltostunut; ja lähenevä avioliitto oli kylmentänyt häntä päivä päivältä. Hän oli muuten huikenteleva ja hänen makunsa (jos saamme sanoa?) hieman alhainen. Vaikkakin hän oli sangen ylhäistä syntyperää, oli hän sotilasuransa aikana oppinut sotilaan tavoille. Kapakkaelämä ja muu siihen kuuluva oli hänen mieleistään. Parhaiten hän viihtyi karkeitten sanojen, sotilasmaisen mielistelyn, helposti antautuvien kaunottarien ja vaivattoman menestyksen piirissä. Kotoa hän oli kuitenkin perinyt hieman kasvatusta ja tapoja, mutta hän oli liian nuorena lähtenyt maailmalle, liian nuorena joutunut sotilaselämään, ja aatelista kiiltoa kulutti päivä päivältä sotilaan olkavyö. Hänellä oli vielä sen verran säädyllisyyttä, että kävi silloin tällöin morsiamensa luona, mutta hän tunsi olonsa Fleur-de-Lys'n seurassa yhä kiusallisemmaksi; ensinnäkin siksi, että jaettuaan rakkauttaan sinne tänne hänellä oli sitä sangen vähän jäljellä morsiantaan varten, ja toiseksi siksi, että hän noiden ankarain, siveiden, samettipukuisten naisten joukossa alituisen pelkäsi, että hänen kirouksiin tottunut kielensä yhtäkkiä sylkisi suitset suustaan ja nelistäisi suoraan kapakkaan. Siitä vasta kaunis juttu syntyisi!

Muuten tämä kaikki yhtyi hänessä suureen loistonhaluun puvun ja ulkomuodon suhteen. Sovitettakoon nämä seikat toisiinsa, miten parhaaksi nähdään. Minä vain kerron.

Hän oli seisonut hetken miettien tai miettimättä nojaten ääneti veistoksilla koristettuun uuninkylkeen, kun Fleur-de-Lys äkkiä kääntyi ja puhutteli häntä. Tuo nuori tyttöroukka oli vain vastenmielisesti näyttänyt loukkaantumistaan.

— Kaunis serkku, ettekö kertonut meille pienestä mustalaistytöstä, jonka pelastitte pari kuukautta sitten rosvojoukon käsistä ollessanne yökierroksella.

— Luulenpa kertoneeni, vastasi kapteeni.

— No se on ehkä tuo mustalaistyttö, joka tanssii tuolla torilla.

Tulkaa katsomaan, jos tunnette hänet, kaunis serkkuni Febus.

Tuossa suloisessa kutsussa, jolla hän pyysi kapteenia tulemaan luokseen, ja tuossa huolessa, jolla hän mainitsi häntä nimeltä, oli salaista sovinnon toivoa. Kapteeni Febus de Châteaupers (sillä hän se on ollut lukijaimme silmäin edessä tämän luvun alusta saakka) astui hitaasti parvekettä kohden.

— Katsokaa tuonne, sanoi Fleur-de-Lys ja asetti kätensä hellästi hänen käsivarrelleen,
— tuota pientä tyttöä, joka tanssii tuolla joukon keskellä. Onko se teidän mustalaisenne?

Febus katsoi ja sanoi:

— On, tunnen hänet vuohestaan.

— Oh! miten sievä pikku vuohi todellakin! sanoi Amelotte ja risti kätensä ihastuksesta.

— Onko sen sarvet oikeata kultaa? kysyi Bérangère.

Liikahtamatta tuolistaan kysyi rouva Aloïse:

— Eikö se ole niitä mustalaisia, jotka viime vuonna saapuivat

Gibard-portin kautta?

— Hyvä äiti, sanoi Fleur-de-Lys hiljaa, sen nimi on nyt Porte d'Enfer.

Neiti de Gondelaurier tiesi, miten hänen äitinsä vanhanaikaiset puhetavat harmittivat kapteenia. Hän ryhtyikin ivailemaan mutisten itsekseen:

— Porte Gibard! Porte Gibard! Sen kautta kai Kaarle VI saapuu kaupunkiin!

— Täti! huudahti Bérangère, jonka silmät olivat alati liikkeellä ja nyt äkkiä kiintyivät Notre-Damen tornin huippuun, — mikä musta mies tuolla ylhäällä on?

Kaikki tytöt katsahtivat ylös. Siellä nojasi todellakin joku mies pohjoisen, Grève-torin puoleisen tornin ylimmän pengermän kaiteeseen. Hän oli pappi. Saattoi selvästi erottaa hänen pukunsa ja hänen käsiä vasten nojaavan päänsä. Hän seiso i muuten liikahtamatta kuin kuvapatsas. Hänen katseensa oli järkähtämättä suuntautuneena torille.

Siinä oli haukan liikahtamattomuutta, joka on keksinyt varpusenpesän ja tarkastaa sitä.

— Se on Josas'n herra arkkidiakoni, sanoi Fleur-de-Lys.

— Teilläpä on hyvät silmät, jos tunnette hänet täältä saakka, huomautti Gaillefontaine.

— Miten hän katselee tuota pikku tanssijatarta! virkkoi Diane de Christeuil.

— Mustalaistytön pitäisi varoa, sanoi Fleur-de-Lys, — sillä hän ei pidä lainkaan mustalaisista.

— On vahinko, että tuo mies katselee häntä noin, lisäsi Amelotte de Montmichel, — sillä hän tanssii ihastuttavasti.

— Kaunis serkkuni Febus, sanoi äkkiä Fleur-de-Lys, — koska te tunnette tuon pikku mustalaisen, niin viitatkaa hänet tänne.

Se huvittaisi meitä.

— Oh, niin! huudahtivat tytöt kuin yhdestä suusta ja taputtivat käsiään.

— Mutta sehän on hullutusta, sanoi Febus. — Hän on varmaankin unohtanut minut, enkä tiedä edes hänen nimeään. Mutta koska niin haluatte, hyvät neidit, tahdon koettaa. Ja nojautuen parvekkeen kaidetta vasten hän huusi:

— Tyttö! Tanssijatar ei helistellyt tällä hetkellä. Hän käänsi päätään sinne päin, mistä häntä kutsuttiin, hänen säihkyvä katseensa kiintyi Febukseen ja hän pysähtyi yhtäkkiä.

— Tyttö! toisti kapteeni viitaten häntä sormella tulemaan.

Tyttö katsoi yhä häntä, sitten hän punastui, aivan kuin hänen poskensa olisivat syttyneet tuleen, ja ottaen tamburiinin kainaloonsa hän astui hämmästyneen katsojajoukon halki suoraan sen talon porttia kohden, jonne Febus oli kutsunut häntä, hitain, horjuvin askelin ja katse hämmentyneenä kuin linnulla, joka tottelee käärmeen lumousvoimaa.

Hetken kuluttua työnty huoneen oviverho syrjään, ja kynnyksellä näyttäytyi mustalaistyttö punastuneena, arkana, hengästyneenä, suuret silmänsä maahan luotuina ja uskaltamatta askeltakaan astua.

Bérangère taputti käsiään.

Tanssijatar seisoi yhä liikkumattomana kynnyksellä. Hänen ilmestymisensä oli tuohon nuorten tyttöjen parveen tehnyt omituisen vaikutuksen. Heitä kaikkia elähdytti

ilmeisesti epämääräinen halu miellyttää kaunista upseeria. Loistava sotilaspuku oli kaiken heidän keimailunsa polttopisteenä, ja hänen tulostaan asti oli heidän keskensä vallinnut salainen, hiljainen kilpailu, jota he tuskin itselleenkaan tunnustivat ja joka kuitenkin joka hetki ilmeni heidän liikkeistään ja sanoistaan. Mutta kun he kaikki olivat likipitään yhtä kauniita, taistelivat he samoilla aseilla, ja jokainen saattoi toivoa voittoa. Mustalaistytön tulo järkytti äkkiä tätä tasapainoa. Hänen kauneutensa oli niin harvinaista laatua, että ilmestyessään huoneen kynnykselle hän näytti aivan kuin säteilevän hänelle ominaista valoa ympärilleen. Täällä neljän tummilla verhoilla ja laudoituksella peitetyn seinän sisällä hän oli verrattomasti kauniimpi ja säteilevämpi kuin ulkona taivasalla. Oli kuin soihtu olisi tuotu päivänvalosta pimeään. Aatelisneiditkin vasten tahtoaan häikäistyivät. Jokainen tunsi kauneuttaan loukattavan. He käänsivätkin heti taistelurintamansa, jos niin saamme sanoa, lausumatta toisilleen sanaakaan. Mutta he ymmärsivät toisensa ihmeen hyvin. Naiset käsittävät toisiaan vaistollaan ja se vastaa toisille nopeammin kuin miesten äly. He olivat saaneet vihollisen; kaikki tunsivat sen, kaikki liittyivät yhteen. Pisara viiniä riittää värjäämään punaiseksi kokonaisen lasillisen vettä; ja vielä kauniimman naisen saapuminen saa yhtäkkiä kokonaisen parven kauniita naisia vaihtamaan mielialansa väriä, — varsinkin, jos heidän seurassaan on vain yksi mies.

He vastaanottivat mustalaistytön ihmeteltävän kylmästi. He tarkastivat häntä kiireestä kantapäähän, katsahivat sitten toisiinsa, ja kaikki oli selvää. He olivat ymmärtäneet toisensa. Tyttö odotti tällä välin, että häntä puhuteltaisiin, ja oli niin hämmentynyt, ettei uskaltanut kohottaa katsettaan. Kapteeni katkaisi ensimmäisenä äänettömyyden.

— Kunniani kautta, hän sanoi rohkean itserakkaalla tavallaan, — siinäpä ihastuttava olento! Vai mitä sanotte, kaunis serkkuni?

Tämä huomautus, jonka hienotunteisempi ihailija olisi tehnyt hiljaisemmalla äänellä, ei ollut omiaan haihduttamaan tuota naisellista mustasukkaisuutta, joka oli asettunut tarkastavalle kannalle mustalaistyttöä kohtaan.

Fleur-de-Lys vastasi kapteenille teennäisen välinpitämättömästi:

— Eipä ole hullumpi.

Toiset kuiskailivat.

Rouva Aloïse, joka oli eniten mustasukkainen tyttärensä puolesta, virkkoi viimein tanssijattarelle:

— Tule lähemmäs, lapseni!

— Tule lähemmäs, lapseni! toisti koomillisen arvokkaasti Bérangère, joka ei ulottunut kuin hänen vyötäisilleen.

Mustalaistyttö lähestyi ylhäistä rouvaa.

— Kaunis lapseni, sanoi Febus ja astui muutaman askeleen häntä kohden, — en tiedä, onko minulla kunnia olla tuttavasi...

— Oh! on, vastasi mustalaistyttö.

— Hänellä on hyvä muisti, huomautti Fleur-de-Lys.

— Olipa sinulla kova kiire päästä minusta eroon sinä iltana.

Pelkäsitkö minua?

— Oh! en, vastasi tyttö.

Siinä tavassa, millä nuo "Oh! on" ja "Oh! en" lausuttiin, oli jotain käsittämätöntä, joka loukkasi Fleur-de-Lys'tä.

— Sinä jätit minulle sijaasi, kaunis tyttöni, — jatkoi kapteeni, jonka kielenkanta heti irroittui, kun hän puhui katutytölle, — aika kiukkuisen, yksisilmäisen ja kyttyräselkäisen otuksen, luullakseni piispan kellonsoittajan. Olen kuullut, että hän on jonkun arkkidiakonin äpärä ja syntyään piru. Hänellä on hauska nimi, se on Quatember, Palmusunnuntai, Laskiaistiistai, en muista enää! Joku pyhäpäivän nimi se kuitenkin oli! Hän aikoi siis ryöstää sinut, ikään kuin sinä olisit luotu kirkonpalvelijoita varten, totta vieköön! Mitä pirua se tarhapöllö sitten sinusta oikein tahtoi? Sanoppas!

— En tiedä, vastasi tyttö.

— Mikä hävyttömyys todellakin! Kellonsoittaja ryöstämässä tyttöä aivan kuin joku varakreivi! Moukka salaa metsästävässä aatelismiesten mailla! Kylläpä onkin jo liikaa! Ja hän onkin saanut maksaa sen kalliisti. Mestari Pierrat Torterue on kovakätisin tallirenki, mikä milloinkaan on ketään lurjusta piessyt, ja minä vakuutan sinulle, jos se sinua huvittaa, ettei sinun kellonsoittajasi ehjin nahoin hänen käsistään päässyt.

— Mies parka! sanoi mustalaistyttö, jonka mieleen nämä sanat toivat muiston näystä mestauslavalla.

Kapteeni purskahti nauramaan.

— Koira vieköön! On siinäkin sääli yhtä hyvin paikallaan kuin töyhtö sianhännässä! Tahdonpa olla paksumahainen kuin paavi, jos...

Hän keskeytti äkkiä.

— Anteeksi, hyvät naiset! Luulenpa, että olin sanoa jotakin hupsua.

— Hyi, herrani! sanoi Gaillefontaine.

— Hän puhuu tuolle olenolle hänen omaa kieltään! lisäsi puoliääneen Fleur-de-Lys, jonka harmi kasvoi hetki hetkeltä. Eikä se suinkaan vähentynyt siitä, että hän näki kapteenin ihastuneena mustalaistyttöön ja ennen kaikkea itseensä käännähtävän kantapäillään ja toistavan sotilaallisen karkealla ja naiivilla kohteliaisuudella:

— Kaunis tyttö, kunniani kautta!

— Kovin hullussa asussa, sanoi Diane de Christeuil nauraen ja näyttäen kauniita hampaitaan.

Tämä huomautus oli sytyttävä kipinä muille. Se osoitti heille mustalaistytön heikon kohdan. Kun he eivät voineet käydä hänen kauneutensa kimppuun, iskivät he hänen pukuunsa.

— Niin todellakin, hyvä tyttö, sanoi Montmichel, — miten olet voinut lähteä juoksemaan ympäri katuja noin ilman liiviä ja kaulahuivia?

— Ja miten hävettävän lyhyt hame, lisäsi Gaillefontaine.

— Rakkaani, jatkoi Fleur-de-Lys terävästi, — vartijat ottavat sinut kiinni kullatun vyösi takia.

— Hyvä tyttönen, virkkoi Christeuil ainainen hymy huulillaan, — jos teetät kunniallisesti hihat pukuusi, eivät käsivartesi noin rusketu.

Olisi todellakin ansainnut älykkäämmänkin näkijän kuin Febuksen tuo näytelmä, kun nuo kauniit tytöt myrkyllisine ja ärsyttävine kielineen kiemurtelivat, luikertelivat ja kiertelivät katutanssijattaren ympärillä. He olivat samalla julmia ja suloisia. He tutkivat ja tuomitsivat ilkeästi pala palalta hänen omituista pukuraukkaansa ja helyjään. Se oli loppumatonta naurua, ivaa, nöyryytystä. Pistopuheita sateli kuin rakeita mustalaistytön ylle ja alentuvaa hyväntahtoisuutta ja ilkeitä silmäyksiä. Olisi luullut näkevänsä niitä roomalaisia naisia, jotka huvittelivat pistelemällä kultaneuloilla kauniin orjattaren rintoja. Tai siroja vinttikoiria, jotka ahnain sieraimin ja silmät kiiluvina kiertelevät hirveä, jota isännän katse kieltää heitä raatelemasta.

Mitä olikaan näitten ylhäisten tyttöjen mielestä kurja katutanssijatar! He eivät kiinnittäneet mitään huomiota hänen läsnäoloonsa ja puhuivat hänestä ja hänelle äänekkäästi aivan kuin jostain hyvin likaisesta, hyvin alhaisesta ja melko sievästä.

Mustalaistyttö ei suinkaan ollut tunnoton näille neulanpistoille. Silloin tällöin leimahti häpeän puna hänen poskilleen ja vihan välähdys hänen silmistään; halveksiva vastaus näkyi pyrkivän esille hänen huuliltaan. Hän teki tuon pienen uhmaavan suunsiipennuksensa, jonka lukija tuntee, mutta hän oli vaiti. Liikahtamatta paikaltaan hän kiinnitti Febukseen alistuvan, surullisen ja suloisen katseen. Tuossa katseessa oli onnea ja hellyyttäkin. Voisi sanoa, että hän hillitsi kielensä sen tähden, ettei häntä ajettaisi ulos.

Febus puolestaan nauroi ja asettui mustalaistyttön puolelle tavalla, jossa ilmeni sekä julkeutta että sääliä.

— Anna heidän puhua, tyttöseni! virkkoi hän ja kilautti kultakannuksiaan, — onhan sinun pukusi kylläkin hieman omituinen ja epätäydellinen; mutta mitä se tekee, kun itse olet niin ihastuttava.

— Hyvä Jumala! huudahti vaalea Gailfontaine ja nakkasi katkerasti hymyillen joutsenkaulaansa, — kylläpä kuninkaallisen henki vartijaväen herrat jousimiehet helposti syttyvät parin kauniin mustalaissilmän tulesta.

— Miksi ei? sanoi Febus.

Tämän vastauksen johdosta, jonka kapteeni huolettomasti viskasi kuin viallisen kiven, josta ei ole väliä minne se putoaa, alkoi Colombe nauraa ja häneen yhtyivät Diane, Amelotte ja Fleur-de-Lys, jonka silmiin kihosivat kyyneleet.

Mustalaistyttö, joka oli painanut katseensa maahan Colombe de Gailfontainen sanojen johdosta, kohotti ne jälleen ilosta ja ylpeydestä loistaen ja kohdisti jälleen Febukseen. Tällä hetkellä hän oli entistä kauniimpi.

Vanha rouva, joka oli katsellut tätä näytöstä, tunsu jonkun koskevan itseään, tietämättä minkä.

— Pyhä Neitsyt! huudahti hän äkkiä, — mikä ihme minun jaloissani liikkuu? Ah! tuo kelvoton eläin!

Se oli vuohi, joka oli tullut etsimään emäntäänsä ja aikoessaan rynnätä hänen luokseen tarttunut sarvistaan kiinni siihen kangasröykkiöön, jonka tuon aatelisnaisen puku muodosti hänen ympärilleen hänen istuessaan.

Syntyi hälinä. Mustalaistyttö irroitti vuohen lausumatta sanaakaan.

— Oh! tuossahan se pieni vuohi on, jolla on kultaiset kaviot! huudahti Bérange ja hyppi ilosta.

Mustalaistyttö laskeutui polvilleen ja nojasi poskensa vuohen hyväilevää päätä vasten. Näytti siltä kuin hän olisi pyytänyt anteeksi, että oli jättänyt sen yksin.

Tällä välin oli Diane kuiskannut Colomben korvaan:

— Ah! hyvä Jumala! miten emme ole lainkaan tulleet sitä ajatelleeksi? Sehän on mustalaistyttö, jolla on vuohi. Sanotaan, että hän on noita, ja että hänen vuohensa tekee ihmeellisiä temppuja.

— No hyvä, sanoi Colombe, — silloin saa vuohi huvittaa meitä vuorostaan ja tehdä meille ihmeen.

Diane ja Colombe kääntyivät innokkaina mustalaistytön puoleen:

— Tyttö, anna vuohesi tehdä ihme.

— En ymmärrä, mitä tarkoitatte, vastasi tanssijatar.

— Ihme, taikatemppu, noidankuje yksinkertaisesti.

— En osaa. Ja hän alkoi hyväillä kaunista eläintään toistaen: —

Djali! Djali!

Tällöin huomasi Fleur-de-Lys koruommellun nahkapussin, joka riippui vuohen kaulassa.

— Mikä tuo on? kysyi hän mustalaistytöltä. Mustalaistyttö kohotti häntä kohden suuret silmänsä ja vastasi vakavana:

— Se on minun salaisuuteni.

— Haluaisinpa mielelläni tietää, mikä sinun salaisuutesi on, ajatteli Fleur-de-Lys.

Tällä välin oli vanha rouva noussut harmistuneena:

— Kuule, mustalainen, jollet sinä eikä sinun vuohesi aio tanssia meille, niin mitä sitten täällä teette?

Mustalaistyttö astui sanaakaan sanomatta hitaasti ovelle. Mutta kuta lähemmäksi ovea hän tuli, sitä mukaa hidastuivat hänen askeleensa. Näkymätön magneetti tuntui häntä pidättävän. Äkkiä hän käänsi kyöneiset silmänsä Febusta kohden ja pysähtyi.

— Herra nähköön! huudahti kapteeni, — noin et saa mennä.

Tule takaisin ja tanssi meille jotakin. Mutta, kaunokaiseni, mikä on nimesi?

— Esmeralda, vastasi tanssijatar, hellittämättä katsettaan hänestä.

Tämän omituisen nimen kuullessaan purskahtivat tytöt rajuun nauruun.

— Onpa siinä hirveä tytönnimi! sanoi Diane.

— Näettehän, että hän on velho, virkkoi Amelotte.

— Tyttöseni, huudahti juhlallisesti rouva Aloïse, tuota nimeä eivät vanhempasi ole sinulle onkineet kastemaljasta.

Tällä välin oli Bérangère muiden huomaamatta houkutellut vuohen huoneen nurkkaan marsipaani-palasalalla. Heistä oli paikalla tullut hyvät ystävät. Utelias lapsi oli irroittanut vuohen kaulaan ripustetun pussin, avannut sen ja tyhjentänyt sen sisällön matolle. Siellä oli aakkoset, joiden jokainen kirjain oli erikseen piirretty pienelle puksipuulevylle. Tuskin ne oli tyhjennetty matolle, kun lapsi ihmeekseen näki vuohen, jonka ihmeisiin se epäilemättä kuului, erottavan kullatulla kaviollaan eräitä kirjaimia ja asettavan ne kevyellä työnnöllä erikoiseen järjestykseen. Hetken kuluttua oli valmiina sana, joka vuohi nähtävästi oli opetettu kirjoittamaan, niin varmasti se sen muodosti, ja Bérangère huudahti yhtäkkiä ristien kätensä ihmetyksestä:

— Täti Fleur-de-Lys, katsokaahan, mitä vuohi on tehnyt! Fleur-de-Lys riensi paikalle ja alkoi vapista. Kirjaimet muodostivat sanan:

FEBUS.

— Onko vuohi kirjoittanut tuon? kysyi hän ääni väristen.

— On, täti, vastasi Bérangère.

Sitä ei voinut epäillä; lapsi ei osannut kirjoittaa.

— Siinä on salaisuus! ajatteli Fleur-de-Lys.

Tällä välin olivat kaikki muutkin rientäneet lapsen huudosta paikalle, äiti, aatelistyttö, mustalaistyttö ja upseeri.

Mustalaistyttö huomasi heti, minkä tyhmyyden vuohi oli tehnyt. Hän punastui ja kalpeni vuorotellen ja alkoi vapista kuin rikollinen kapteenin edessä, joka katseli häntä hymyillen tyytyväisenä ja hämmästyneenä.

— Febus! kuiskailivat tytöt ihmeissään, — sehän on kapteenin nimi!

— Sinulla on ihmeen hyvä muisti! sanoi Fleur-de-Lys kivettyneelle mustalaistytölle. Sitten hän puhkesi itkuun:

— Oh! nyhkytti hän tuskaisena peittäen kasvonsa kauniilla käsillään, — hän on noita! Ja hän kuuli vielä katkeramman äänen kuiskaavan sisimmässään: Hän on kilpailija!

Hän lysähti pyörtyneenä maahan.

— Tyttäreni! tyttäreni! kirkaisi säikähtynyt äiti. — Ulos paikalla, viheliäinen mustalainen!

Esmeralda kokosi tuokiossa onnettomat kirjaimensa, viittasi Djalía ja läksi ulos ovesta, samalla kun toisesta kannettiin Fleur-de-Lys'tä.

Kapteeni Febus seisoí yksin jäätyään hetkisen epäröiden noiden kahden oven välillä; sitten hän seurasi mustalaistyttöä.

II. Pappi ja filosofi — kaksi eri miestä

Pappi, jonka nuo nuoret tytöt olivat nähneet pohjoisessa tornissa kurkistelemassa torille ja tarkkaavasti katselevan mustalaistyttöä tanssia, oli todellakin arkkidiakoni Claude Frollo.

Lukijamme eivät liene unohtaneet sitä salaperäistä komeroa, jonka arkkidiakoni oli varannut itselleen tähän torniin. (En tiedä, sivumennen sanoen, onko se sama, jonka vieläkin voi nähdä pienen, nelikulmaisen aukon läpi, joka on miehen korkeudella pengermästä, jolta tornit kohoavat: komero, joka nykyään on tyhjä ja rappeutunut ja jonka murenneet seinät ovat paikoitellen koristetut keinoilla kuvilla, jotka esittävät tuomiokirkkojen julkisivuja. Luulenpa, että tämä loukko on yökköjen ja hämähäkkien yhteinen asunto, ja että siellä luonnollisestikin on käynnissä kaksinkertainen kärpäsmetsästys.)

Joka päivä nousi arkkidiakoni tuntia ennen auringonlaskua ylös torninportaita ja sulkeutui tähän kammioon, jossa hän toisinaan vietti koko yön. Sinä päivänä oli hänen korviinsa sattunut tamburiinin ja kastanjettien ääni, juuri kun hän oli pistämässä lukkoon taidokasta pientä avainta, jota hän aina kantoi mukanaan kupeellaan riippuvassa kukkarossa. Tämä ääni kuului alhaalta torilta. Kammiossa ei ollut, kuten sanottu, muuta kuin yksi kirkon katolle päin oleva ikkuna. Claude Frollo oli vetänyt avaimen nopeasti takaisin ja hetken päästä hän oli tornin huipulla tuossa synkässä ja tarkkaavassa asennossa, jossa neidit olivat hänet huomanneet.

Hän seisoí siinä vakavana, liikkumattomana, katseluun ja ajatteluun vaipuneena. Koko Pariisi oli hänen jalkainsa juuressa tuhansine torninhuippuineen ja taivaanrannan pehmeine kukkulaviivoineen, siltojensa alla kiemurtelevine virtoineen ja kaduillansa vilisevine asukkaineen, savupilvineen ja terävine kattoketjuineen, jotka kaksoisrenkaineen sulkivat Notre-Damen tiukasti kehäänsä. Mutta koko tästä kaupungista katseli arkkidiakoni yhtä ainoata kohtaa: kirkon toria; koko tästä kansanjoukosta yhtä ainoata olentoa: mustalaistyttöä.

Olisi ollut vaikeata sanoa, mitä merkitsi tuo katse, ja mistä oli peräisin liekki, joka siinä paloi. Se oli jäykästi tuijottava ja kuitenkin täynnä levottomuutta ja kuohuntaa. Ja koko ruumiin täydellisestä liikkumattomuudesta, jota silloin tällöin vain hieman häiritsi koneellinen värähdys aivan kuin tuulenhenkäys puunlehtiä, käsivarsien jäykkyydestä, jotka olivat vielä marmorimaisemmat kuin kaide, johon ne nojasivat, ja kasvojen kivettyneestä hymystä päättäen olisi luullut, ettei Cloude Frollossa ollut muuta elävää kuin silmät.

Mustalaistyttö tanssi. Hän antoi tamburiininsa pyöriä sormensa päässä ja heitteli sitä ilmaan tanssiessaan provencelaista sarabandia liitelevän kevyesti ja iloisesti, tuntematta lainkaan tuon pelottavan katseen painoa, joka kohtisuoraan tähtäsi hänen päähänsä.

Väkijoukko tungeskeli hänen ympärillään; tuon tuostakin kävi keltaiseen ja punaiseen mekkoon pukeutunut mies avartamassa piiriä, istuutui sen jälkeen tuolille muutaman askeleen päähän tanssijattaresta ja otti vuohen pään polvilleen. Tämä mies näytti olevan tanssijattaren seuralainen. Claude Frollo ei voinut ylhäältä erottaa hänen kasvopiirteitään.

Siitä hetkestä lähtien, jolloin arkkidiakoni huomasi tämän miehen, näytti hänen huomionsa kohdistuvan osaksi tanssijattareen, osaksi mieheen, ja hänen kasvonsa synkkenivät yhä. Äkkiä hän suoristautui ja hänen ruumiinsa värähti.

— Mikä mies tuo on? mutisi hän itsekseen; — tähän saakka olen aina nähnyt hänet yksin.

Tämän sanottuaan hän hävisi kiertoportaitten näkinkengänmuotoiseen holviin ja alkoi laskeutua alas. Kun hän kulki kellohuoneen raollaan olevan oven ohi, näki hän jotain, joka sai hänet hetkeksi pysähtymään: hän näki Quasimodon seisovan nojautuneena erään tuollaisen katonsuojuksen aukkoa vasten, joka muistuttaa auringonvarjostinta, ja hänenkin katsovan alas torille. Hänen huomionsa oli niin kiintynyt johonkin tuolla alhaalla, ettei hän lainkaan huomannut kasvatusisänsä kulkevan ohitse. Hänen silmissään oli omituinen ilme: hänen katseensa oli ihastunut ja lempeä.

— Sepä ihmeellistä! mutisi Frollo. — Mahtaakohan hän katsella mustalaistyttöä?

Hän jatkoi laskeutumistaan. Hetken kuluttua nähtiin arkkidiakonin astuvan torille tornin juurella olevasta ovesta.

— Minne mustalaistyttö on mennyt? hän kysyi tunkeutuessaan katsojajoukkoon.

— En tiedä, vastasi joku lähinnä seisojista. — Hän katosi juuri äsken. Hän meni kai tanssimaan jonkun fandangon tuohon vastapäätä olevaan taloon, jonne häntä kutsuttiin.

Mustalaistytön sijasta arkkidiakoni näki samalla matolla, jonka lehtikiehkurat vastikään olivat peittyneet niiden oikullisten kuvioitten varjoon, joita tytön tanssi piirteli, ainoastaan kelta- ja punapukuisen miehen, joka vuorostaan ansaitakseen jonkin lantin kiersi piirissä ympäri kädet lanteilla, pää taaksepäin taivutettuna, kasvot tulipunaisina, kaula jännittyneenä ja tuoli hampaissa. Tälle tuolille hän oli sitonut kissan, jonka eräs naapurin eukko oli hänelle lainannut ja joka peloissaan mankui kauheasti.

— Pyhä Neitsyt! arkkidiakoni huudahti samassa, kun ilveilijä suurien hikipisarain helmeillessä hänen otsaltaan kulki hänen ohitseensa kissan ja tuolin muodostamme tasapainopyramideineen, — mitä ihmettä mestari Pierre Gringoire nyt toimittaa?

Arkkidiakonin ankara ääni sai miesraukan niin säikähtämään, että tuoli horjahti tasapainosta ja putosi kissoineen päivineen suoraan katsojain niskaan, mikä aiheutti loppumattoman kirouskuuron.

Mestari Pierre Gringoirelle (sillä hän se todellakin oli) olisi ehkä koitunut ikävä tilinteko kissan omistajan ja kaikkien niiden kolauksen saaneitten kanssa, jotka häntä ympäröivät, ellei hän olisi käyttänyt hyväkseen ensi ällistystä paetakseen nopeasti kirkkoon, jonne Claude Frollo oli häntä viitannut tulemaan.

Tuomiokirkko oli jo hämärä ja tyhjä. Sivulaivat olivat aivan pimeät, ja kappeliin lamput alkoivat valaista tuikkivalla hohteella. Ainoastaan suuri ruusustoikkuna, jonka tuhannet värilliset lasiruudut kimaltelivat laskevan auringon kohtisuorissa säteissä, loisti hämärässä jalokiviläjän lailla ja loi häikäisevän väriloisteen keskilaivan toiseen päähän.

Kun he olivat tulleet kirkkoon, asettui dom Claude selin muuatta pylvästä vasten ja tarkasti tutkivasti Gringoirea. Tämä katse ei ollut se, jota Gringoire pelkäsi. Häpeissään ja hämillään siitä, että niin kunnianarvoisa ja oppinut henkilö näki hänet ilveilijän puvussa, hän oli pelännyt ivallista katsetta. Papin katse ei kuitenkaan ollut lainkaan ironinen; se oli vakava, tyyni ja läpitunkeva.

Arkkidiakoni katkaisi ensimmäisenä äänettömyyden.

— Tulkaa lähemmäs, mestari Pierre. Teidän on selitettävä minulle koko joukko asioita. Ja ennen kaikkea, mistä johtuu se, että sitten kun teitä ei ole näkynyt kohta kahteen

kuukauteen, teidät tapaa torilta tuossa kummallisessa puvussa, joka on puoliksi keltainen, puoliksi punainen aivan kuin caudebecomena?

— Herra, vastasi Gringoire surkealla äänellä, — olette oikeassa, tämä on todellakin merkillinen puku, ja te näette minut siinä yhtä häpeissäni kuin kissan, jolle on pantu kurpitsankuori päähän. On todella rumaa pakottaa herroja vartijoita tämän kaavun alla patukoimaan pythagoralaisen filosofin hartioita. Mutta arvoisa opettajani, mitäpä tehdä? Kaikki on vanhan nuttuni vika, joka pelkurimaisesti jätti minut pulaan talven alussa sillä verukkeella, että oli menossa hajalle ja kaipasi lepoon lumppujen kerääjän koriin. Mikä eteen? Sivistys ei ole vielä niin pitkällä, että voitaisiin kulkea alasti, kuten vanha Diogenes halusi. Puhalsi kylmä tuuli, ja ainakaan tammikuussa ihmiskunta ei mielellään ota tätä uutta edistysaskelta. Tämä kaapu oli tarjolla. Minä otin sen ja jätin sijalle vanhan mustan nuttuni, joka hermeetikolle [hermeetikko, salatieteilijä, alkemisti; hermeettinen, salattu, suljettu; ilmatiivis], sellaiselle kuin minä, oli sangen epähermeettinen. Ja niin näette minut nyt ilveilijän puvussa pyhän Genestin tavoin. Mikäs auttoi? Se on auringonpimennys. Paimensihan Apollokin Admetoksen karjaa.

— Kaunista ammattiapa harjoitatte! virkkoi arkkidiakoni.

— Tunnustan, arvoisa mestari, että on arvokkaampaa filosofoida ja runoilla, puhaltaa ahjon tulta tai saada se lahjaksi taivaasta kuin tasapainotaiteilla kissojen kanssa kadulla. Niinpä teidän puhutellessanne minua hölmistyinkin ihan kuin aasi paistinkääntäjää. Mutta mitä tehdä? Joka päivä on pysyteltävä hengissä, eivätkä kauneimmatkaan aleksandriinisäkeet korvaa hampaissa Brie-juuston kimpalletta. Kirjoitin Flanderin Margaretan kunniaksi tuon kuuluisan moraliteetin, tiedättehän, mutta kaupunki ei maksa minulle mitään siitä sillä verukkeella, ettei se ollut kyllin loistava, niinkuin nyt neljällä eculilla voisi saada aikaan Sofokleen veroisen tragedian. Olin kuolemaisillani nälkään. Onneksi havaitsin, että leukani oli lujatekoinen, ja sanoin tälle leualle: — Tee voima- ja tasapainotemppeja, elätä itsesi! Ale te ipsam. Ryysyläisjoukkio, jonka ystävyteen pääsin, opetti minulle joukon herkulestemppeja, ja nyt pureskelen iltaisin leipää, jota hampaani päivisin otsani hiessä ansaitsevat. Tunnustan kylläkin, concedo, että se on henkisten lahjojen väärinkäyttöä, ja ettei ihminen ole luotu koko ikäänsä tamburiinia rummuttamaan ja pureksimaan tuoleja. Mutta eihän se riitä, arvoisa mestari, että saa päivänsä kulumaan, täytyyhän elatuskin ansaita.

Dom Claude Frolo kuunteli ääneti. Äkkiä hänen syvälle painuneisiin silmiinsä ilmestyi niin tuikea ja läpitukenkeva ilme, että Gringoire tunsu tuon katseen näkevän hänen sielunsa pohjaan saakka.

— Hyvä, mestari Pierre, mutta miten olette nyt tuon mustalaistanssijattaren seurassa?

— No sentähden totisesti, vastasi Gringoire, että hän on minun vaimoni ja minä olen hänen miehensä!

Papin synkästä katseesta leimahti salama.

— Oletko tehnyt sen, kurja? hän karjaisi ja tarttui raivoisasti Gringoiren käsivarteen, — oletko ollut niin jumalaton, että olet ryhtynyt tähän tyttöön?

— Paratiisi-osuuteni kautta, korkea-arvoisa herra, vastasi Gringoire, jonka koko ruumis vapisi, — vannon teille, etten ole milloinkaan koskenut häneen, jos se saattaa teidät levottomaksi.

— No mitä sitten puhut miehestä ja vaimosta? sanoi pappi.

Gringoire kiiruhti kertomaan hänelle lyhyesti, mitä lukija jo tietää: seikkailustaan Ihmeiden pihassa, avioliitostaan ja rikotusta ruukusta. Kävi muuten selville, ettei tästä avioliitosta ollut vielääkään tullut sen kummempaa, ja että mustalaistyttö joka ilta epäsi häneltä hääyön aivan kuin ensimmäisenäkin päivänä.

— Se on harmillista, sanoi hän, — mutta se johtuu siitä, että onnettomuudekseni olen joutunut naimisiin neitseeseen kanssa.

— Mitä tarkoittatte? kysyi arkkidiakoni, joka oli kertomuksen aikana vähitellen rauhoittunut.

— Sitä on vähän vaikea selittää, vastasi runoilija. — Siinä on taikauskoa. Mikäli on perää sen vanhan rentun puheissa, jota siellä meillä sanotaan Egyptin herttuaksi, on vaimoni nähkääs löytölapsi — tai kadonnut, mikä ei juuri muuta asiaa. Hänellä on kaulassaan amuletti, jonka avulla hänen sanotaan kerran löytävän vanhempansa, mutta se kadottaa taikavoimansa, jos tyttö kadottaa siveytensä. Sen takia me vietämme hyvin siveellistä elämää.

— Luulette siis, mestari Pierre, virkkoi Claude, jonka otsa kirkastumistaan kirkastui, — ettei tuohon olentoon ole vielä kukaan mies koskenut?

— Mitä luulette miehen mahtavan taikauskolle, dom Claude? Se ajatus on nyt kerta kaikkiaan piintynyt tytön päähän. Tuollainen nunnan kainous on tosiaan aivan harvinaista noiden perin kesyjen mustalaistyttöjen keskuudessa. Mutta hänellä onkin kolme kovaa suojelijaa: Egyptin herttua, joka on ottanut hänet varjelukseensa aikoen ehkä myöä hänet jollekin äveriäälle apotille; koko hänen heimonsa, joka kunnioittaa häntä tavattomasti, aivan kuin Pyhää Neitsyttä; ja muuan pienoinen tikari, jota tuo

äkäpussi aina kantaa jossakin kätkössä, huolimatta kaupunginvoudin kiellosta, ja joka aina ilmestyy hänen käteensä, kun häntä koettaa ottaa vyötäisiltä. Oikea ampiainen, toden totta!

Arkkidiakoni teki edelleen Gringoirelle kysymyksiä.

Esmeralda oli Gringoiren mielestä harmiton, kaunis ja soma olento, pientä suunsiipennusta lukuunottamatta, joka hänen oli tapana tehdä; naiivi, intohimoinen tyttö, mistään tietämätön ja kaikkeen innostuva; olento, joka ei edes unissaankaan tiennyt eroa naisen ja miehen välillä, ja käyttäytyi sen mukaan; kovin hullaantunut tanssiin, helinään ja ulkoilmaan; eräänlainen naismehiläinen, jolla oli näkymättömät siivet jaloissa ja joka eli tuulenpyörteessä. Tämä luonne oli hänen kiertolaiselämänsä vaikutusta, jota hän oli koko ikänsä viettänyt. Gringoire oli saanut tietää, että hän lapsena oli vaeltanut Espanjan ja Katalonian lävitse aina Sisiliaan asti; hän luuli vielä, että mustalaisjoukkue, johon hän kuului, oli vienyt hänet Algerian kuningaskuntaan, joka oli Akaiassa, joka taas eräältä puolelta rajoittuu Vähään Albaniaan ja Kreikkaan ja toiselta Sisilian mereen, josta kulkee tie Konstantinopoliin. Mustalaiset olivat Gringoiren sanojen mukaan Algerian kuninkaan vasalleja, hän kun oli valkoisten maurien päällikkö. Varmaa oli, että Esmeralda oli aivan nuorena tullut Ranskaan Unkarin kautta. Kaikista näistä maista tuo nuori tyttö oli tuonut mukanaan joukon omituisia puhetapoja, lauluja ja käsityksiä, mistä johtui että hänen puheensa oli yhtä kirjavaa kuin hänen puoliksi pariisilainen, puoliksi afrikkalainen pukunsa. Mutta kansa piti hänestä paljon niissä kortteleissa, joissa hän liikkui, hänen vilkkautensa, iloisuutensa ja suloutensa, hänen tanssinsa ja laulujensa vuoksi. Koko kaupungissa oli vain kaksi henkilöä, joiden hän luuli vihaavan häntä ja joista hän usein kammoten puhui: Rolandin tornin säkkinainen, ilkeä erakko, joka jostakin tuntemattomasta syystä vihasi mustalaisia ja joka kirosi tanssijatar raukkaa joka kerta, kun tämä kulki hänen komeronsa ohi; ja joku pappi, joka aina hänet kohdatessaan tähtäsi häneen katseita ja sanoja, jotka saivat hänet pelon valtaan. Tämä viimeinen tieto sai arkkidiakonin suuresti hämilleen Gringoiren sitä erityisemmin huomaamatta. Kaksi kuukautta oli riittänyt häivyttämään tuon huolettoman runoilijan mielestä sen illan omituiset yksityiskohdat, jona hän oli tavannut mustalaistytön, sekä arkkidiakonin silloisen esiintymisen. Muuten ei tuo pikku tanssijatar pelännyt mitään; hän ei ennustanut, mikä suojeli häntä syytöksiltä noituuden harjoittamisesta, mistä niin usein nostettiin juttuja mustalaisnaisia vastaan. Jollei Gringoire ollutkaan hänen aviomiehensä, niin olipahan ainakin veljen asemassa. Yleensä filosofi alistui kärsivällisesti tuohon platoniseen liittoon. Olihan aina yösija ja leipää. Joka aamu hän lähti kulkurienpesästä, useimmiten mustalaistytön seurassa; hän auttoi häntä kujasilla kupari- ja hopealanttien keräämisessä; joka ilta hän palasi hänen kanssaan

saman katon alle, antoi hänen sulkeutua komeroonsa ja nukkui vanhurskaan unta. Ylimalkaan, kuten hän sanoi, sangen miellyttävää elämää ja erittäin suotuisaa haaveiluille. Muuten ei filosofimme sisimmässään suinkaan ollut oikein selvillä siitä, oliko hän oikeastaan niin kuolettavasti rakastunut mustalaistyttöön. Hän piti miltei yhtä paljon vuohesta. Se olikin ihastuttava eläin, miellyttävä, älykäs, henkevä, — oppinut vuohi. Nämä oppineet eläimet eivät keskiajalla olleetkaan harvinaisia; ne herättivät suurta ihmetystä ja saattoivat usein ohjaajansa roviolle. Ne tempuit, joita meidän vuohemme kullatuilla kavioillaan teki, olivat kuitenkin varsin viatonta laatua. Gringoire selitti ne arkkidiakonille, jonka mieltä nämä yksityisseikat näyttivät suuresti kiinnostavan. Useimmissa tapauksissa ei tarvittu muuta kuin määrättyllä tavalla näyttää tamburiinia vuohelle, jotta sai sen tekemään halutun tempun. Sen oli siihen harjoittanut mustalaistyttö, joka oli siinä niin taitava, että oli kahdessa kuukaudessa saanut vuohen oppimaan irtonaisilla kirjaimilla muodostamaan sanan Febus.

— Febus! sanoi pappi; — miksi Febus?

— En tiedä, vastasi Gringoire. — Ehkä hän luulee tuossa sanassa olevan jonkin salaisen taikavoiman. Hän toistaa sitä usein puoliääneen luullessaan olevansa yksin.

— Oletko varma, virkkoi Claude katse läpituokevana, — että se on vain sana, eikä nimi?

— Kenen nimi? virkkoi runoilija

— Mistä minä tiedän? sanoi pappi.

— Sanonpa mitä minä arvelen, herra. Mustalaiset lienevät tulenpalvelijoita ja kunnioittavat aurinkoa. Siitä Febus.

— Se ei ole minusta niinkään selvää kuin teistä, mestari Pierre.

— Olkoon miten tahansa, se ei liikuta minua. Mutiskoon Febustaan mielensä mukaan. Varmaa vain on, että Djali pitää jo minusta melkein yhtä paljon kuin hänestä.

— Kuka on Djali?

— Se on vuohi.

Arkkidiakoni nojasi leukansa kättä vasten ja näytti vaipuvan mietteisiin. Yhtäkkiä hän käännähti Gringoiren puoleen.

— Sinä siis vannot, ettet ole koskenut häneen?

— Kehenkä? kysyi Gringoire, vuohenko?

— Ei, tuohon naiseen.

— Vaimooni! Vannon, etten ole.

— Ja sinä olet usein kahden hänen kanssaan?

— Joka ilta hyvän hetken.

Dom Claude rypisti kulmakarvansa.

— Oh! oh! solus cum sola non cogibuntur orare Pater noster.

[Kahden kesken eivät he tule lukeneeksi Isä meitä.]

— Sieluni autuuden kautta, enkö voikin lukea Pateria ja Ave Mariaa ja Credo in Deum patrem omnipotentem [Uskon Jumalaan Isään kaikkivaltiaaseen] ilman, että hän välittää minusta enempää kuin kana kirkosta.

— Vanno äitisi kohdun kautta, toisti arkkidiakoni rajusti, — ettet edes sormenpäälläsi ole koskenut tuohon olentoon.

— Vannon sen vaikka isäni pään kautta, sillä nuo kaksi seikkaa ovat ainakin yhdenveroiset. Mutta sallikaa minun, arvoisa mestan, vuorostani kysyä jotain.

— Puhukaa, herra.

— Minkä tähden tämä teitä kiinnostaa?

Arkkidiakonin kalpeat kasvot sävähtivät punaisiksi kuin nuoren tytön posket. Hän oli hetken vaiti ja vastasi sitten ilmeisesti hämillään:

— Kuulkaa, mestari Pierre Gringoire. Te ette vielä tietääkseni ole kadotuksen oma. Te kiinnitätte mieltäni ja minä haluan parastanne. Mutta pieninkin kosketus tuohon mustalaispaholaiseen alistaa teidät perkeleen palvelijaksi. Tiedättehän, että ruumis aina saattaa sielun perikatoon. Paha teidät perii, jos lähestytte tuota naista! Siinä kaikki.

— Yritin kerran, sanoi Gringoire kynsien korvallistaan. — Tein sen ensimmäisenä iltana, mutta sain pitkän nenän.

— Julkesitteko todellakin, mestari Pierre? Ja papin otsa synkkeni.

— Toisella kerralla, jatkoi runoilija hymyillen, — katsoin ennen makuulle menoani avaimenreijästä ja näin paitasillaan hurmaavimman naisen, jonka paljaan jalan alla vuodehihnat milloinkaan ovat natisseet.

— Mene helvettiin! karjaisi pappi iskien hämmästyneeseen Gringoireen kauhean katseen, ja työntäen syrjään tuon hämmästyneen runoilijan hän riensi pitkin askelin kirkon pimeimpiin holveihin.

III. Kellot

Aikaisemmin kuvatusta kaakinpuukohtauksesta alkaen Notre-Damen naapuriston asukkaat olivat luulleet huomanneensa Quasimodon kiintymyksen kelloihin suuresti viilentyneen. Ennen oli kuulunut alituisen kellonsoittoa: pitkiä aamusoittoja, pauhaavia päiväsoittoja puolipäivämessun edellä, vilkkaita juoksutuksia pikkukelloilla hää- ja kastetilaisuuksien kunniaksi, niin että tuo kellojen kilkatus muistutti monenlaisten viehättävien äänien korukudosta. Tuo vanha kirkko värähteli ja helähteli ainaista kellonsoiton riemua. Siinä tunki aina asuvan äänen oikullisen hengen, joka kajahdutteli säveleitään kaikista noista vaskikidoista. Nyt tuntui henki kadonneen; tuomiokirkko näytti synkältä ja oli mielellään vaiti. Juhlat ja hautajaiset saivat kirkonmenojärjestyksen määräämät soittonsa kuivakiskoisesti ja välittömästi mutta ei enempää. Kirkon kaiuttamasta kaksinkertaisesta soitannosta, sisältä urkujen ja ulkoa kellojen, kuultiin enää vain urkujen säveleitä. Oli kuin torneissa ei enää olisi ollut soittoniekkaa. Quasimodo oli siellä kuitenkin yhä. Mitä oli hänelle tapahtunut? Asustiko hänen sydämessään vielä häpeä ja epätoivo kaakinpuurangaistuksesta, näkikö hän yhä sielussaan pyövelin raipan viuhuvan ilmassa, ja oliko suru tuosta kohtelusta kokonaan sammuttanut hänen rakkautensa kelloihin? Vai oliko Marielle ilmestynyt kilpailija Notre-Damen kellonsoittajan sydämeen; löikö hän suuren kellon ja sen neljätoista sisarusta laimin jonkun vielä rakkaamman ja kauniimman olennon vuoksi?

Armon vuonna 1482 sattui maaliskuun 25. päivä, Marian ilmestyspäivä, tiistaiksi. Ilma oli sinä päivänä niin puhdas ja kevyt, että Quasimodo tunki tuulahduksen entisestä rakkaudestaan kelloja kohtaan heräävän uudelleen henkiin. Hän nousi pohjoiseen torniin, kirkonpalvelijan alhaalla avatessa selkoselälleen kirkon ovet, jotka siihen aikaan olivat paksua, nahalla päällystettyä tammilankkua. Ne oli reunustettu kullatuilla rautakynsillä ja koristettu "sangen taidokkaasti tehdyillä" kuvilla.

Tultuaan korkeaan kellohuoneeseen Quasimodo katseli hetken kuutta pikkukelloa ja ravisti surullisena päätään, aivan kuin hän olisi huoaten surrut jonkin vieraan tunkeutumista hänen sydämeensä niiden ja hänen välilleen. Mutta kun hän oli pannut ne soimaan, kun hän tunki tuon kellotertun liikkuvan käsissään, kun hän näki, sillä hän ei sitä kuullut, tuon kajahtelevan oktaavin nousevan ja laskevan sointuvassa sävelasteikossa ikään kuin oksalta oksalle hyppelevän linnun, kun musiikin henki, haltija, joka ravistaa ilmoille säkenöivän kimpun strettoja, liverryksiä ja arpeggioja, oli

saanut kuuroraukan valtoihinsa, silloin hän tunsi itsensä jälleen onnelliseksi unohtaen kaiken, ja hänen sydämensä laajeni ja hänen kasvonsa loistivat.

Hän liikkui edestakaisin, paukutti käsiään, riensi köydeltä toiselle, kiihotti noita kuutta laulajaa sanoilla ja liikkeillä aivan kuin orkesterinjohtaja, joka kannustaa eläviä taitureita.

— Lennä, puheli hän, — lennä, Gabrielle! Anna pauhinasi tulvia torille! Tänään on juhla. — Thibauld, älä laiskottele. Sinä kuhnailet. Lennä, lennä vain! Oletko ruostunut, senkin nahjus? — Hyvä! Nopeammin! nopeammin! Kieli ei saa näkyä. Pauhatkaa ne kaikki kuuroiksi niin kuin minut. Kas niin, Thibauld, sillä lailla! — Guillaume! Guillaume! sinä olet suurin ja Pasquier on pienin, ja Pasquier soi paremmin kuin sinä. Lyönpä vetoa, että ne, jotka kuulevat, kuulevat sen äänen paremmin kuin sinun. — Hyvä! hyvä! Gabrielleni, paremmin! paljon paremmin! — Hei! mitä se Varpus-pari siellä ylhäällä tekee? Enhän näe teidän hiiskahtavankaan. — Mitä kuparinokkia ne tuollaiset ovat, jotka näyttävät haukottelevan, kun pitäisi laulaa? Nyt täytyy panna parastaan! Nyt on Ilmestyspäivä. On kaunis auringonpaiste. Täytyy saada hyvää soittoa. — Guillaume raukka! sinähän olet aivan hengästynyt, poikaseni!

Niin hän kannusti touhuissaan kellojaan, jotka kaikki kuusi heilahtelivat täyttä vauhtia värähdytellen loistavia kylkiään korskuvan espanjalaisen muulivaljakon lailla, jota ajaja huudoillaan silloin tällöin hoputtaa.

Luodessaan silmäyksen ulos niiden suurten tiililevyjen aukosta, jotka peittävät osan kellotornin pystysuoraa seinää, hän näki kesken kaiken torilla nuoren, omituisesti pukeutuneen tytön, joka pysähtyi ja levitti maahan maton, jolle asettui pieni vuohi, sekä joukon katsojia, joita kerääntyi hänen ympärilleen. Tämä näky antoi hänen ajatuksilleen äkkiä aivan toisen suunnan ja viilensi hänen soitannollisen innostuksensa, aivan kuin sula pihka hyytyy tuulenhenkäyksestä. Hän pysähtyi, käänsi selkänsä kelloille, ryömi katonreunalle ja kiinnitti tanssijattareen tuon uneksivan, hellän ja lempeän katseen, joka kerran hämmästytti arkkidiakonia. Tällöin pysähtyivät kaikki unohdetut kellot yhtäikaa niiden kellonsoiton ystävien suureksi pettymykseksi, jotka hyvän soiton toivossa kuuntelivat Pont-au-Changella ja jotka lähtivät matkoihinsa noloina kuin koira, jolle on näytetty luuta ja annetaankin kivi.

IV. 'AN'AGKH

Eräänä saman maaliskuun kauniina aamuna, luulen sen olleen lauantaina 29:ntenä päivänä, nuori ystävämme, ylioppilas Jehan Frolo du Moulin, havaitsi vetäessään jalkaansa housujaan, joiden taskussa oli hänen kukkaronsa, ettei niistä kuulunut minkäänlaista metallin helinää.

— Kukkaro parka! hän sanoi vetäen sen esille taskusta, — mitä! ei edes pienintä pariisilaistakaan! Miten kurjaksi peli, oluthaarikat ja Venus ovat vatsasi kutistaneet! Miten tyhjä, kurttuinen ja veltto oletkaan! Olethan litteä kuin raivottaren rinta! Kysynpä teiltä, herrat Cicero ja Seneca, joiden näen lojuvan tuolla nurkassa hajallaan kuivettuneina kappaleina, mitä hyödyttää minun enempää kuin rahavarainhoitajan tai jonkun Pontaux-Changeurs'in juutalaisen tietää, että kultainen kruunuécu vastaa kolmeasataakahdeksäkymmentäviittä kahdenkymmenenviiden pariisilaisen soun kappaletta ja kahdeksaa pariisilaista denieriä, ja että puolikuuécu vastaa kolmeasataayhdeksääkymmentäkuutta kahdenkymmenenkuuden soun kappaletta ja kuutta toursilaista denieriä, jollei minulla ole edes yhtä vaivaista kolikkoa lyödä pöytään! Oh! konsuli Cicero! tästä pinteestä ei autakaan sinun kiertolauseesi, quemadmodumit ja vefum enim verot!

Hän pukeutui alla päin. Nyörittäessään kenkiään hän sai erään ajatuksen, mutta karkotti sen heti; se palasi kuitenkin takaisin, ja hän pani liivin nurinpäin ylleen, mikä oli merkinä ankarasta sisäisestä taistelusta. Viimein hän paiskasi lakkinsa maahan ja huudahti:

— Vietävä! käyköön miten käy. Menen veljeni luo. Saan nuhdesaarnan, mutta myös écun.

Hän heitti kiireesti ylleen turkisreunaisilla hihoilla varustetun takkinsa, otti lattialta lakkinsa ja riensi vimmattua vauhtia ulos. Hän laskeutui Rue de la Harpea pitkin Citétä kohden. Rue de la Huchetten tienoilla kutkutti hänen hajuistimiaan niiden mainioiden paistien lemu, joita siellä alituisen vartaissa käännellään, ja hän heitti kaipaavan katseen tuohon jättiläismäiseen ravintolaan, joka kerran sai kerjäläismunkki Calatagironen mahtipontisesti huudahtamaan: Veramente, queste rotisserie sono cosa stupenda! [Tämä ravintola on todellakin ihmeellinen!] Mutta Jehanilla ei ollut mitään, millä syödä, ja hän painui näin ollen syvään huokaisten Petit-Châtelet'n porttivolviin, tuohon jyrkevien tornien muodostamaan suunnattomaan nelilehtiapilaaseen, joka vartioi Citén siltaa.

Hänellä ei ollut aikaa edes ohimennen heittää kivellä, kuten hänen tapanaan oli, Périnet Leclercin kurjaa kuvapatsasta, miehen, joka oli kavaltanut Kaarle VI:n Pariisin englantilaisille, — rikos, jota hänen Harpe- ja Buci-katujen kulmauksessa oleva, kivien särkemä ja loan tahrима patsaansa oli kuin ikuisella kaakinpuulla saanut kolme vuosisataa sovittaa.

Kuljettuaan Petit-Pontin yli ja astuttuaan

Neuve-Sainte-Geneviève-kadun poikki Jehan de Molendino oli

Notre-Damen luona. Täällä hän alkoi taas epäröidä ja asteli hetken

herra Legris'n muistopatsaan ympärillä mutisten pelokkaana:

— Nuhdesaarna on varma, écu on epävarma!

Hän pysäytti kirkon vartijan, joka tuli luostarista, ja kysyi:

— Missä on Josas'n herra arkkidiakoni?

— Luulen hänen olevan tornikammiossaan, mutta älkää menkö sinne häntä häiritsemään, jollette tule jonkun sellaisen kuin paavin tai kuninkaan asioissa.

Jehan löi käsiään yhteen.

— Hiis vieköön! Nytpä on mainio tilaisuus nähdä tuo kuuluisa noidankomero!

Tämä ajatus sai hänet päättävästi astumaan sisälle tornin juurella olevasta mustasta ovesta ja kapuamaan Saint-Gilles'in kiertoportaita, jotka vievät tornin ylempiin kerroksiin.

— Menenpä katsomaan, hän virkkoi itsekseen astellessaan portaita ylös. — Pyhän Neitsyen korpinpoikasten kautta! onpa hauska nähdä tuo kammio, jota arvoisa veljeni salaa kuin häpeäänsä. Sanotaan, että hän siellä sytyttää helvetin keittiöitään, ja että hän keittää loimuavalla tulella viisasten kiveä. Hitto vie! välitän viis viisasten kivistä ja haluaisin paljon mieluummin nähdä hänen uunillaan rasvaisen pääsiäismunakkaan kuin maailman suurimman viisasten kiven!

Saavuttuaan pylväspengermälle hän veti hetkisen henkeään ja kiroili noita loppumattomia portaita ties miten monen miljoonan paholaiskuorman nimessä, sitten jatkoi hän taas kapuamistaan sen pohjoisessa tornissa olevan pienen oven takaa kohoavia portaita, joka nykyään on suljettu yleisöltä. Sivutettuaan kellosuojan hän näki toisessa seinässä olevassa syvennyksessä muutaman porrasaskelman ja tämän syvennyksen perällä matalan holvioven, jonka suunnattoman lukon ja lujan raudoituksen hän erotti kaartoseinään puhkaistusta aukosta tulevassa valossa. Ne, jotka nykyään ovat halukkaita näkemään tämän oven, tuntevat sen seuraavasta, valkoisilla kirjaimilla mustaan muuriin piirretystä kirjoituksesta: J'adore Coralie. 1829. signé Ugène. [Jumaloin Coralieta. 1829 merkinnyt Ugène.] Signé kuuluu tekstiin.

— Hohoh! virkkoi ylioppilas; tässä kai se on.

Avain oli lukossa. Ovi oli auki lukosta. Hän työnsi sitä hiljaa ja kurkisti raosta sisälle.

Lukija on varmaankin selaillut joskus Rembrandtin, tuon maalaustaiteen Shakespearen teosten jäljennöksiä. Näiden ihmeellisten kuvien joukossa on eräs

etsaus, joka esittää, kuten arvellaan, tohtori Faustia ja jota ei voi viehättymättä tarkastella. Se esittää synkkää kammiota. Keskellä on pöytä, joka on täynnä kolkkoja esineitä, pääkalloja, taivaanpalloja, tislaukskojeita, harppeja ja hieroglyfipergamentteja. Tämän pöydän ääressä on tohtori väljään yönuttuunsa pukeutuneena ja turkisreunainen lakki syvälle päähän painettuna. Hänestä ei näy kuin yläruumis. Hän on puolittain kohoutuneena suuresta nojatuolistaan, hänen nyrkkiin puristetut kätensä nojaavat pöytää vasten, ja hän tarkastaa innokkaana ja kauhistuneena suurta taikakirjaimien muodostamaa valokehää, joka loistaa taustan seinällä kuin auringonspektri pimeässä huoneessa. Tämä kabbalistinen aurinko näyttää väräjävän silmissä ja täyttää hämärän kammioiden salaperäisellä säteilyllä. Se on kauhistuttavaa ja kaunista.

Samantapainen Faustin kammiota muistuttava näky avautui Jehanin katseelle, kun hän varovasti oli pistänyt päänsä ovenraosta sisälle. Sekin oli synkkä ja hämärä kammioiden. Sielläkin oli suuri nojatuoli ja suuri pöytä, harppeja, tislaukskojeita, katosta riippuvia eläinten luurankoja, pyörillä liikkuva taivaanpallo lattialla, sekaisin hevosenpäitä ja purkkeja, joissa värähteli kultalehtiä, pääkalloja pergamenttikääröillä, jotka olivat täynnä piirroksia ja kirjoitusmerkkejä, suuria kulmistaan kuluneita käsikirjoituspinkkoja auki levitettyinä; sanalla sanoen tieteen tunkiota; ja kaikkialla tämän sekasotkun yllä tomua ja hämähäkin seittejä. Mutta tuota valoisaa kirjainkehää ei ollut, eikä liioin tohtoria, joka olisi haltioissaan tarkastanut tuota loistavaa näkyä kuin kotka aurinkoa.

Kammio ei ollut kuitenkaan tyhjä. Nojatuolissa istui mies pöydän yli kumartuneena. Jehan, johon hän oli selin, voi nähdä vain hänen olkapäänsä ja takaraivonsa; mutta hän tunsi helposti tuon kaljun pään, johon luonto oli muodostanut ikuisen tonsuurin ikään kuin se olisi tahtonut ulkonaisella symbolilla osoittaa arkkidiakonin vastustamatonta papillista kutsumusta.

Jehan tunsi siis veljensä. Mutta ovi oli auennut niin hiljaa, ettei dom Claude ollut lainkaan huomannut hänen läsnäoloaan. Utelias ylioppilas käytti sitä hyväkseen tarkastaakseen hetken rauhassa kammiota. Nojatuolin vasemmalla puolella, ikkunaukon alla oli suuri liesi, jota hän ei heti ollut huomannut. Tästä ikkunasta sisään virtaava valo kulki pyöreän hämähäkinverkon läpi, jonka siro ruususto täytti aistikkaasti suippokaariaukon ja jonka keskellä itse hyönteis-arkkitehti liikkumattomana kenotti ikään kuin tämän tähtipyörän keskipisteenä. Liedellä oli sekaisin kaikenlaisia astioita, hietakivipulloja, lasitislaimia, keittopulloja. Jehan teki huokaisten sen huomion, että paistinpannu puuttui.

— Onpa siinäkin keittiökalusto! mietti hän.

Liedessä ei muuten ollut tulta, ja näytti siltä kuin ei siinä olisi pidetty tulta pitkään aikaan. Lasinaamari, jonka Jehan keksi alkemististen työkalujen joukosta ja jonka tarkoituksena epäilemättä oli suojella arkkidiakonin kasvoja hänen käsitellessään jotain vaarallista ainetta, oli pölyisenä eräässä nurkassa. Sen vieressä oli yhtä pölyinen palje, jonka etupuolella oli vaskikirjaimin seuraava kirjoitus: Spira, Spera! [Puhalla, toivo!]

Pitkin seiniä näkyi musteella tai metallipiirtimellä kirjoitettuja mietelmiä hermeetikkojen tapaan. Siinä oli goottilaisia, heprealaisia, kreikkalaisia ja roomalaisia kirjaimia sekaisin, lauseet sikin sokin, jopa päällekkäinkin, uudemmat peittäen vanhempia ja kaikki toisiinsa kietoutuneina kuin oksat pensastossa, kuin keihäät lähiottelussa. Se olikin itse asiassa sangen sekava filosofoiden, mietiskelyn ja inhimillisten viisauksien käsikähmä. Siellä täällä oli muutamia, jotka loistivat toisten yllä kuin liput keihäitten kärkien joukossa. Useimmat olivat lyhyitä latinalaisia tai kreikkalaisia ajatelmia, joita keskiaika niin taitavasti muovaili — Unde? inde? [Mistä? tuolta?] — Homo homini monstrum. [Ihminen ihmisen hirmu.] — Astra, castra, nomen, numen. [Tähtiä, linnoja, nimi, jumaluus.] — Mega biblion, megakakón. [Suuri kirja, suuri paha.] — Sapere aude. [Rohkene tietää!] — Flat ubi vult [Tuuli puhaltaa, minne tahtoo.] — jne.; toisinaan sana ilman mitään käsitettävää merkitystä: Anagko fagia, [Mässäys kohtalossa.] ehkä katkera viittaus luostarihallintoon; toisinaan yleiseen heksametrimuotoon valettu pelkkä kirkollinen järjestysohje: Coelestem dominum, terrestrem dicito domnum. [Taivaan herran on nimi dominus, maallisen domnus.] Siellä täällä oli myös heprealaisia koukeroita, joista ei Jehan, joka sangen heikosti osasi kreikkaakin, ymmärtänyt mitään, ja kaikkialla oli tähtiä, ihmisten ja eläinten kuvia ja ristikkäisiä kolmioita, mikä sai nuo täyteen tuhritut kammionseinät muistuttamaan paperinpalasta, jota pitkin apina on kuljettanut musteeseen kastettua kynää.

Komeron sisusta osoitti muuten laiminlyöntiä ja rappeutumista, ja huonossa kunnossa olevat työvälineet ilmaisivat, että omistaja ei pitkiin aikoihin ollut muilta toimilta ehtinyt työskennellä.

Hän istui kumartuneena suuren käsikirjoituksen ylle, joka oli täynnä omituisia maalauksia, ja häntä näytti vaivaavan jokin asia, joka yhtenäen sekoittui hänen mietiskelyihinsä. Niin ainakin päätteli Jehan kuullessaan hänen silloin tällöin huudahtelewan katkonaisesti, kuten ainakin mietteisiinsä vaipunut ajattelija, joka miettii ääneensä:

— Niin, Manu sanoi niin, ja Zoroaster opetti niin, aurinko on syntynyt tulesta, kuu auringosta. Tuli on suuren kaikkeuden sielu. Nämä alkuatomit leviävät ja valuvat

lakkaamatta maailman yli loppumattomina virtoina. Niissä kohdissa, joissa nämä virrat leikkaavat toisiaan taivaalla, tuottavat ne valoa; leikkauskohdissaan maassa tuottavat ne kultaa. — Valo, kultaa, ne ovat samaa. Tulta konkreettisesti muodossa. — Sama ero kuin näkyvän ja käsin kosketeltavan, saman aineen juoksevan ja kiinteän tilan, vesihöyryn ja jään välillä, ei muuta. — Se ei ole mitään unta — se on yleinen luonnonlaki. — Mutta miten saada tietoonsa tämän yleisen lain salaisuus? Mitä! tämä valo, joka peittää käteni, on kultaa! nämä samat atomit, jotka ovat erään lain mukaan laajenneet, ne tulee vain toisen lain mukaan tiivistää! — Mutta miten? — Toiset ovat luulleet voivansa toteuttaa sen kaivamalla maahan auringonsäteen. — Averroës, — niin, se on Averroës, — Averroës kaivoi sen Kordovan suuren moskeijan koraanin säilytyskammion ensimmäisen vasemmanpuoleisen pylvään alle; mutta tuota komeroa ei voi avata ennen kuin kahdeksantuhannen vuoden kuluttua, jolloin voidaan nähdä, onko koe onnistunut.

— Piru viekään! sanoi Jehan itsekseen, — kauanpa saakin écuä odottaa!

—... Toiset ovat arvelleet, jatkoi mietiskelevä arkkidiakoni, että olisi edullisempaa tehdä koe Siriuksen säteellä. Mutta sitä on vaikea saada puhtaana muiden tähtien läheisyyden vuoksi, joiden säteet sekoittuvat sen säteisiin. Flamel on ollut sitä mieltä, että yksinkertaisinta on tehdä koe maallisella tulella. — Flamel! mikä valittu nimi, Flamma! — Niin, tuli. Siinä on kaikki. — Timantti on hiilessä, kultaa on tulesa. — Mutta miten saada se siitä esille? — Magistri vakuuttaa, että eräät naisennimet ovat suloisen ja salaperäisen ihania, että tarvitsee vain lausua niitä kokeen aikana... — Katsotaanpa mitä Manu siitä lausuu: "Missä naisia kunnioitetaan, siellä iloitsevat Jumalat; missä niitä halveksitaan, siellä on turhaa rukoilla Jumalaa. — Naisen suu on aina puhdas; se on virtaava vesi, se on auringonsäde. — Naisen nimen tulee olla miellyttävä, suloinen, täynnä mielikuvitusta; päättyä pitkiin vokaaleihin ja muistuttaa siunauksia." —... Niin, tuo viisas on oikeassa; todellakin, Maria, Sofia, Esmeralda... — Kirous! aina tuo ajatus!

Ja hän sulki kirjan kiivaasti.

Hän pyyhkäisi kädellä otsaansa ikään kuin karkottaakseen ajatuksen, joka häntä vaivasi. Sitten hän otti pöydältä naulan ja pienen vasaran, jonka varteen oli maalattu omituisia kabbalistisia kirjaimia.

— Viime aikoina, virkkoi hän katkerasti hymyillen, — eivät mitkään kokeeni ole enää onnistuneet! Tuo pinttynyt ajatus hallitsee minua ja kuihduttaa aivoni kuin tulenliekki. En ole edes kyennyt keksimään Kassiodoroksen lampun salaisuutta, joka paloi ilman sydäntä ja öljyä. Ja kuitenkin on seikka aivan yksinkertainen.

— Hitto viekään! virkkoi Jehan itsekseen.

—... Yksi ainoa kurja ajatus, jatkoi pappi, riittää siis tekemään ihmisen heikoksi ja hupsuksi! Oh! miten Claude Pernelle nauraisikaan minulle, hän, joka ei kyennyt hetkeksikään kääntämään Nicolas Flamelin huomiota hänen suuresta työstään! Mitä! Minulla on kädessäni Zéchiélén taikavasara! Joka iskulla, jonka tuo pelätty rabbiini löi tällä vasaralla tähän naulaan kammiossaan, vaipui se hänen vihollisistaan, jonka hän oli tuominnut, kyynärän syvyyteen maahan, joka nieli hänet, vaikkapa tuo vihollinen olisi ollut kahdentuhannen tunnin matkan päässä. Eikö saanut itse Ranskan kuningas, joka eräänä iltana oli ajattele mattomasti kolkuttanut ihmeittentekijän ovelle, kahlata oman Pariisinsa kaduilla polviaan myöten maassa. — Eikä siitä ole vielä kolmeasataa vuottakaan. — No niin! minulla on vasara ja naula, mutta ne eivät ole minun käsissäni lainkaan pelättävämpiä työaseita kuin pieni vasara asesepän kourassa. — Ja kuitenkin ei tarvita muuta kuin taikasana, jonka Zéchiélé lausui iskiessään vasaralla naulaa.

— Pötyä! ajatteli Jehan.

— Katsotaan, koetetaan, jatkoi arkkidiakoni vilkkaasti. Jos onnistun, näen sinisen kipinän välähtävän naulan päästä. —

Emen-hetan! Emen-hetan! — Se ei ole se. — Sigeani! Sigeani! —

Avatkoon tämä naula haudan sille, jonka nimi on Febus!... — Kirous.

Aina, yhä, ikuisesti sama ajatus!

Ja hän paiskasi vasaran raivostuen kädestään. Sitten hän painautui nojatuoliinsa pöydän ääreen niin syvälle, ettei Jehan enää nähnyt häntä korkean tuolinselustan takaa. Hetken aikaa näki hän vain hänen kouristuksenomaisesti pusertuneen nyrkinsä eräällä kirjalla. Äkkiä nousi dom Claude, tarttui harppiin ja piirsi ääneti seinään isoilla kirjaimilla seuraavan kreikkalaisen sanan:

'AN'AGKH.

— Veljeni on hullu, virkkoi Jehan itsekseen; — olisihan ollut paljon yksinkertaisempaa kirjoittaa Fatum [Kohtalo]. Eihän kuka tahansa ole velvollinen taitamaan kreikkaa.

Arkkidiakoni istuutui jälleen tuoliinsa ja nojasi otsansa molempia käsiään vasten kuin sairas, jonka pää on raskas ja polttava.

Ylioppilas katseli hämmästyneenä veljeään. Hän, jonka sydän aina oli avoinna, joka ei nähnyt muuta lakia maailmassa kuin hyvän luonnonlain, joka antoi intohimojensa virrata taipumustensa teitä ja jolla suurten mielenliikutusten järvi aina oli kuivillaan, hän kun joka aamu valmisti siihen uusia viemäreitä, hän ei tiennyt, miten raivokkaasti

tuo inhimillisten intohimojen järvi saattaa käydä ja kuohua, kun siltä kokonaan kielletään purkautuminen, miten se paisuu, nousee, tulvii yli reunojensa, miten se kalvaa sydäntä, miten se purkautuu sisäisinä huokauksina ja äänettöminä kouristuksina, kunnes se murtaa sulkunsa ja puhkaisee alustansa. Claude Frollon ankara ja jäinen ulkomuoto, tuo jäykän ja saavuttamattoman hyveen kylmä kuori oli aina johtanut Jehanin harhaan. Tuo iloinen ylioppilas ei ollut koskaan uneksunutkaan, että tuon otsan, tuon Etnan jäätikön alla virtailisi kiehuva, raivoisa, syvä laava.

Emme tiedä, heräsivätkö nämä ajatukset hänessä äkkiä, mutta niin kevytmielinen kuin hän olikin, ymmärsi hän kuitenkin, että oli nähnyt sellaista, mitä hänen ei olisi pitänyt nähdä, että oli yllättänyt vanhemman veljensä hänen salaisimmasta sielutilastaan, ja ettei Clauden pitänyt sitä huomata. Nähtyään, että arkkidiakoni oli vaipunut hiljaiseen mietiskelyyn, veti hän päänsä hyvin varovasti takaisin ja kolisteli hieman jaloillaan oven ulkopuolella, aivan kuin joku tulija olisi halunnut ilmoittaa tulostaan dom Claudelle.

— Sisään! huusi arkkidiakoni huoneestaan, olen teitä odottanut.

Jätin tahallani avaimen oveen. Käykää sisään, mestari Jacques.

Ylioppilas astui rohkeasti sisälle. Arkkidiakoni, josta veljen tapaaminen tuntui kiusalliselta tällaisessa paikassa, hätkähti nojatuolissaan.

— Mitä! sinäkö, Jehan?

— No J:llä alkava joka tapauksessa, vastasi ylioppilas kasvot punakkoina, julkeina ja iloisina.

Dom Clauden kasvot olivat käyneet jälleen ankariksi.

— Mitä sinä täällä teet?

— Hyvä veli, vastasi ylioppilas koettaen näyttää siivolta, surkuteltavalta ja häveliäältä ja pyöritellen viattoman näköisenä lakkia käsissään, tulini pyytämään...

— Mitä?

— Hieman moraalista tukea, jota kipeästi kaipaan. Jehan ei uskaltanut lisätä ääneensä: — Ja vähän rahaa, jota vielä kipeämmin kaipaan. Tämä toivomus jäi sanomatta.

— Hyvä herra, virkkoi arkkidiakoni kylmästi, — olen hyvin tyytymätön sinuun.

— Valitettavasti! huokasi ylioppilas.

Dom Claude kääntyi nojatuoleineen ja tarkasti Jehania tuikeasti.

— Olipa hyvä, että tapasin sinut.

Alku oli pahaenteinen. Jehan valmistautui saamaan ankaran iskun.

— Jehan, joka päivä saan kuulla valituksia sinusta. Mikä tappelu se taas on ollut, jossa sinä olet piessyt erästä pientä varakreiviä, Albert de Ramonchampia?...

— Oh! virkkoi Jehan, — vähäpätöinen juttu! hävytön hovipoika, joka huvikseen antoi hevosensa roiskutella kuraa ylioppilaitten päälle!

— Kuka on tuo Mahiet Fargel, jatkoi arkkidiakoni, — jonka takin olet repinyt? Tunicam dechiraverunt, sanotaan valituksessa.

— Hoh! vaivainen Montaigu-viitta! eikö siinä ole niin!

— Valituksessa sanotaan tunicam eikä cappettam. Osaatko latinaa?

Jehan ei vastannut.

— Niin, jatkoi pappi päätään pudistaen, siitä nähdään, miten opintojen ja tietojen laita nykyään on. Latinaa tuskin ymmärretään, Syyriasta ei tiedetä mitään ja kreikkaa halveksitaan niin, ettei pidetä minään, vaikka oppineimmatkin hyppäävät kreikkalaisen sanan yli lukematta sitä, ja että sanotaan: Graecum est, non legitur. [Kreikkaa, en ymmärrä.]

Ylioppilas kohotti päättävästi katseensa.

— Herra veljeni, tahdotko, että käännän paikalla ranskaksi tuon kreikkalaisen sanan, joka on tuossa seinässä?

— Minkä sanan?

— 'ANA'GKH.

Heikko puna levisi arkkidiakonin karvaille poskipäille aivan kuin savupilvi, joka ilmaisee tulivuoren salaista kuohuntaa. Ylioppilas tuskin huomasiakaan sitä.

— No, Jehan, sammalsi vanhempi veli ilmeisen vaivalloisesti, mitä se sana merkitsee?

— Kohtalo.

Dom Claude kävi kalpeaksi, ja ylioppilas jatkoi huolettomasti: — Ja tuo sana, jonka on sen alle piirtänyt sama käsi, Anagneia, merkitsee saastainen. Siitä näkee, että kreikkaa osataan.

Arkkidiakoni oli vaiti. Tämä kreikankuulustelu oli herättänyt hänessä mietteitä. Pieni Jehan, jolla oli kaikki hemmoitellun lapsen metkut, luuli hetkeä sopivaksi pyyntönsä esittämiseen. Hän aloitti mitä mielistevimmällä äänellä.

— Hyvä veljeni, oletko minuun niin suuttunut, että voit julmistua avoimessa taistelussa vaihdetuista mitättömistä tönäisyyistä ja puskuista joittenkin pojannulikkani kanssa, quibusdam marmosetis? — Näet, että osaan latinani, hyvä veli Claude.

Mutta tämä hymyilevä mielistely ei nyt tehonnutkaan ankaraan isoon veljeen. Kerberos ei välittänyt hunajakakusta. Arkkidiakonin otsalta ei ainoakaan kurttu tasoittunut.

— Mitä asiaa sinulla oli tänne? kysäsi hän kuivasti.

— No niin, asiaan! vastasi Jehan rohkeasti. — Tarvitsen rahaa.

Tämä avoin selitys sai arkkidiakonin ilmeen muuttumaan opettavaksi ja isälliseksi.

— Tiedät hyvin, herra Jehan, että Tirechappen läänityksemme kaksikymmentäyksi taloa tuottavat vuokraa kaikkiaan kolmekymmentähdeksän livreä, yksitoista souta ja kuusi pariisilaista denieriä. Se on puolet enemmän kuin Paclet-veljesten aikana, mutta se ei ole paljon.

— Tarvitsen rahaa, virkkoi Jehan stoalaisen rauhallisena.

— Tiedäthän, että kaupungin hallitus on määrännyt kaksikymmentäyksi taloamme suorittamaan täyden veron piispanistuimelle, ja että voimme ostaa takaisin verovapauden maksamalla arvoisalle piispalle kaksi markkaa kultarahassa kuuden pariisilaisen livren mukaan markalta. Tätä rahasummaa en kuitenkaan ole voinut hankkia. Sinä tiedät sen.

— Tiedän, että tarvitsen rahaa, toisti Jehan kolmannen kerran.

— Ja mitä sillä aiot tehdä?

Tämä kysymys sytytti taas toivonkipinän Jehanin silmiin. Hän aloitti uudelleen kissamaisen mielistelevästi:

— Rakas veljeni Claude, minä vakuutan, etten käänny puoleesi missään huonossa tarkoituksessa. Ei ole aikomukseni keikailla kapakoissa rahoillasi eikä ratsastaa Pariisin katuja pitkin kullalla kirjailluin loimin ja lakeija jäljessäni, cum meo laquasio. Ei, veljeni, vaan päinvastoin hyväntekeväisyyttä varten.

— Mitä hyväntekeväisyyttä? kysyi Claude hieman yllättyneenä.

— Kaksi ystävääni aikoo ostaa kapalon erään haudriette-laitoksen köyhän lesken lapselle. Se on laupeuden työ. Se maksaa kolme floriinia, ja minäkin tahtoisin antaa roponi.

— Minkä nimisiä ovat ystäväsi?

— Pierre Hirmunyrkki ja Baptiste Hanhihotka.

— Hm! virkkoi arkkidiakoni, omituisia nimiä, jotka sopivat hyväntekeväisyyteen yhtä huonosti kuin pommitykki pääalttarille.

Jehan olikin sangen onnettomasti valinnut kahden ystävänsä nimet. Hän huomasi sen liian myöhään.

— Entä mikä kapalo se sellainen on, joka maksaa kolme floriinia? jatkoi hellittämätön Claude, ja lisäksi haudriettesisarelle? — Milloin haudriette-leskille on tullut tavaksi saada kapalolapsia?

— No niin! minä tarvitsen rahaa mennäkseni illalla katsomaan Isabeau la Thierryä Rakkaudenlehtoon!

— Kurja irstailija! huudahti pappi.

— Anagneia, virkkoi Jehan.

Tämä sana, jonka ylioppilas ehkä ilkeyksissään lainasi kammion seinältä, teki pappiin omituisen vaikutuksen. Hän puraisi huultaan ja punastui vihasta.

— Mene tiehesi, hän sanoi Jehanille. — Minä odotan erästä vierasta.

Ylioppilas teki vielä yrityksen.

— Veli Claude, anna minulle edes pieni pariisilainen, että saan syödä.

— Miten pitkälle olet lukenut Gratianuksen asetuksia? kysyi dom Claude.

— Olen kadottanut muistiinpanoni.

— Miten pitkällä olet latinassa? — Horatiukseni on varastettu.

— Miten pitkällä olet Aristoteleessa?

— Hyvä veli! eikö joku kirkkoisä ole sanonut, että kaikkien aikojen kerettiläiset ovat kätkeneet erehdyksensä Aristoteleen metafysiikan viidakoihin? Hiiteen koko Aristoteles! en tahdo repiä uskontoani riekaleiksi hänen metafysiikkaansa.

— Nuori mies, virkkoi arkkidiakoni, kun kuningas viimeksi saapui tänne, oli hänen seurueessaan eräs aatelismies nimeltä Philippe de Comines, jonka hevosen loimessa oli lause, jota neuvoisin sinua miettimään: Qui non laborat non manducet.[Joka ei työtä tee, ei hänen syömänkään pidä.]

Ylioppilas oli hetken vaiti, sormi korvalla, silmät maahan luotuina ja äkäisen näköisenä. Äkkiä hän kääntyi Clauden puoleen vilkkaana kuin västäräkki.

— Hyvä veli, sinä siis kieltäydyt antamasta minulle yhtä pariisilaista souta, jotta voisin ostaa leipää leipurista?

— Qui non laborat non manducet.

Näiden arkkidiakonin jyrkkien sanojen jälkeen Jehan peitti kasvonsa käsillään kuin nyyhkiä nainen ja huudahti epätoivoisella äänellä.

— Otototototoi!

— Mitä se on olevinaan, herraseni? kysyi Claude hämmästyneenä tästä huudahduksesta.

— Mitäkö! vastasi ylioppilas kiinnittäen Claudeen julkeat silmänsä, joita hän oli hieronut sormillaan saadakseen ne itkettyneen punaisiksi; — se on kreikkaa! Se on eräs Aiskhyloksen anapesti, joka ilmaisee suurinta tuskaa.

Ja sitten hän purskahti niin veitikkamaiseen ja rajuun nauruun, että arkkidiakonikin hymähti. Olihan se oikeastaan Clauden vika; miksi hän oli niin hemmotellut poikaa?

— Oh! rakas veljeni Claude, uudisti Jehan tämän hymyn rohkaisemana, katsohan minun risaisia kenkiäni. Onko maailmassa sen traagillisempia koturneja kuin saappaat, joiden pohjasta kieli pistää esille?

Arkkidiakoni oli jälleen yhtä ankara kuin ennen.

— Lähetän sinulle uudet saappaat, mutta en rahaa.

— Vain pieni vaivainen pariisilainen, hyvä veli, jatkoi Jehan rukoilevasti. Luen Gratianusta sydämeni pohjasta, uskon lujasti Jumalaan ja minusta tulee oikea tiedon ja siveyden Pytagoras. Mutta pieni pariisilainen, armosta! Tahdotko, että minut ahmaisee nälkä kitaansa, joka ammottaa edessäni mustempana ja löyhkäävämpänä kuin Tartarus tai jonkun munkin nenä?

Dom Claude ravisti kurttuista päätään:

— Qui non laborat...

Jehan keskeytti hänet.

— No niin, piru vieköön! huudahti hän. — Eläköön ilo! Juon itseni humalaan, tappelen, isken sarkat lattiaan ja menen tyttöjen luo!

Ja hän heitti lakkinsa seinään ja läpsäytti sormiaan ikään kuin kastanjetteja.

Arkkidiakoni katseli häntä synkkänä.

— Jehan, sinulla ei ole sielua.

— Siinä tapauksessa minulta puuttuu Epikuroksen mukaan jotakin, en tiedä mitä, joka on tehty jostakin, jolla ei ole nimeä.

— Jehan, sinun täytyy vakavasti ajatella parannusta.

— Kas vain, huudahti ylioppilas katsellen vuoroin veljeään, vuoroin liedellä olevia tislaimia, — täällä on kaikki sarvipäitä, niin ajatukset kuin pullotkin.

— Jehan, sinä olet luisuvalla pinnalla. Tiedätkö minne joudut?

— Kapakkaan, vastasi Jehan.

— Kapakka vie kaakinpuuhun.

— Onhan se yhtä hyvä lyhty kuin jokin muukin, ja sen avulla olisi

Diogenes ehkä löytänyt ihmisen.

— Kaakinpuu vie hirteen.

— Hirsipuu on vaaka, jonka toisessa päässä on ihminen, toisessa koko maailma. On ihanaa olla ihminen.

— Hirsipuu vie helvettiin.

— Se on suuri nuotio.

— Jehan, Jehan, sinun päiväsi päättyvät huonosti.

— Alku on ollut hyvä.

Tällöin kuului askeleita portaista.

— Hiljaa! sanoi arkkidiakoni pannen sormen huulilleen, siellä on mestari Jacques. Kuule, Jehan, lisäsi hän hiljaa, muista, ettet koskaan puhu kenellekään siitä, mitä olet täällä nähnyt ja kuullut. Kätkeydy nopeasti tuonne uunin alle, äläkä hiisku mitään.

Ylioppilas ryömi uunin alle. Siellä hänen päähänsä pälkähti hedelmällinen ajatus.

— Kesken kaiken, veli Claude, floriini siitä, etten hiisku mitään.

— Hiljaa! saat sen.

— Anna se heti.

— Tuossa on! virkkoi arkkidiakoni heittäen hänelle suuttuneena kukkaronsa. Jehan kätkeytyi uunin alle, ja ovi aukeni.

V. Kaksi mustakaapua

Tulija oli mustapukuinen ja synkännäköinen mies. Ensin pistikin ystävämme Jehanin silmiin (joka tietenkin oli asettunut loukkoonsa niin, että saattoi mielensä mukaan nähdä ja kuulla kaikki) tulijan puku ja kasvojen syvä surullisuus. Hänen kasvoissaan oli kuitenkin jonkinlainen lempeä ilme, mutta se oli kissan tai tuomarin lempeyttä, imelää lempeyttä. Hän oli ylen harmaa ja kurttuinen, noin kuusikymmenvuotias ja räpytteli silmiään. Hänellä oli valkeat kulmakarvat, riippuva alahuuli ja suuret kädet. Kun Jehan näki, ettei tulija ollutkaan sen kummempi, toisin sanoen varmaankin joku lääkäri tai lakimies, ja että miehen nenä oli hyvin etäällä suusta, mikä oli tyhmyyden merkki, hän vetäytyi loukkoonsa toivottomana, tietämättä miten pitkän ajan saisi viettää tuossa epämukavassa asennossa ja huonossa seurassa.

Arkkidiakoni ei ollut edes noussut seisomaan miehen saapuessa. Hän oli viitannut häntä istuutumaan oven luona olevalle penkille ja hetken hiljaisuuden jälkeen, jolloin hän oli näyttänyt jatkavan mietteitään, hän oli virkkanut hieman suojelijan omaisella äänensävyllä:

— Hyvää päivää, mestari Jacques.

— Terve, mestari! oli mustapukuinen vastannut.

Siinä sävyerossa, millä toisaalta mestari Jacques ja toisaalta varsinaisesti mestari lausuttiin, oli sama ero kuin sanoilla monseigneur ja monsieur, domine ja domne. Siinä oli selvästi oppilas opettajan edessä.

— No, virkkoi arkkidiakoni uuden tauon jälkeen, jota mestari Jacques karttoi katkaisemasta, oletteko onnistunut?

— Ah, mestari, vastasi toinen surullisesti hymyillen, — minä puhallan yhtenä. Tuhkaa niin paljon kuin haluan. Mutta ei kultajyvääkään.

Dom Claude liikahti kärsimättömästi.

— En tarkoittanut sitä, mestari Jacques Charmolue, vaan oikeusjuttuanne velhoa vastaan. Hänen nimensähän on Marc Cenaine, tiliviraston mestari? Tunnustaako hän noituutensa? Onko kidutus onnistunut?

— Ehei, niin hyvin eivät asiat ole, vastasi mestari Jacques jälleen surullisesti hymyillen. Se mies on kova kuin piikivi. Meidän täytyy keittää häntä Marché-aux-Pourceaux'lla, ennen kuin hän mitään sanoo. Emme ole säästäneet keinoja saadaksemme esille totuuden. Hän onkin jo aivan riepuna. Me käytämme kaikkia Pyhän Johanneksen yrtejä, kuten vanha komediankirjoittaja Plautus sanoo:

Advorsum stimidos, laminas, crucesque, compedesque,

Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, botas.

[Piikkejä, pihtejä, kidutusta, jalkarautoja, hihnoja, köysiä, koppia, siteitä, jalkapuuta, kahleita vastaan.]

Mikään ei auta. Se on kauhea mies. En tiedä mitä tehdä.

— Ettekö ole löytänyt mitään uutta hänen asunnostaan?

— Olen, vastasi mestari Jacques pistäen käden laukkuunsa, tämän pergamentin. Siinä on sanoja, joita me emme lainkaan ymmärrä. Rikosasianajaja herra Philippe Lheulier osaa kuitenkin vähän hepreaa, jota hän oppi Brysselissä Kanterstenkadun juutalaisten oikeusjutussa.

Ja mestari Jacques kääri auki pergamenttikäärön.

— Näyttäkääpä, sanoi arkkidiakoni ja huudahti silmäiltyään sitä: — Pelkkää noituutta, mestari Jacques! Emen-hetan! on velhojen huuto tullessaan hornaan. Per ipsum, et cum ipso, et in ipso! on kaava, jolla piru jälleen suljetaan helvettiin. Hax, pax, max! on lääke. Kaava hullujen koirien puremaa vastaan. Mestari Jacques, te olette kuninkaallinen syyttäjä kirkollisasioissa; tämä pergamentti on inhottava.

— Panemme miehen uudelleen kidutukseen. Tässä on vielä jotain, lisäsi mestari Jacques kopeloiden uudelleen laukkuaan, Marc Cenainen luota löydettyä.

Se oli samantapainen astia, joita oli dom Clauden uunilla.

— Ahaa! virkkoi arkkidiakoni, alkemistinen sulatin.

— Tunnustan, sanoi mestari Jacques hymyillen hämillään, että koetin sitä uunilla, mutta en onnistunut paremmin kuin omallanikaan.

Arkkidiakoni tutki astiaa.

— Mitä hän on piirtänyt sulattimeensa? Och! Och! sana, joka karkoittaa kirput. Tuo Marc Cenaine on typerys! Uskonpa todellakin, että ette tällä kultaa tehneet! Se kelpaa enintään kesällä makuukammioonne, siinä kaikki!

— Koska on puhe erehdyksistä, virkkoi kuninkaallinen syyttäjä, — niin minä tarkastelin tänne tullessani portaalia tuolla alhaalla. Onko teidän korkea-arvoisuutenne aivan varma, että luonnon tutkimisen alku on esitettyä Hôtel-Dieun puolella, ja että niistä seitsemästä alastomasta henkilökuvasta, jotka ovat Pyhän Neitsyen jalkojen juuressa, se, jolla on siivet jaloissa, on Mercurius?

— Olen, vastasi pappi. Niin on kirjoittanut Augustin Nypho, tuo italialainen tohtori, jolla oli palveluksessaan parrakas paholainen, joka opetti hänelle kaikki. Muuten menemme alas ja minä selitän teille siellä kaiken.

— Kiitos, mestarini, sanoi Charmolue kumartaen maahan asti. — Mutta olinpa unohtaa! milloin haluatte minun vangituttavan tuon pienen noitatytön?

— Kenen noitatytön?

— Tuon mustalaistytön, jonka hyvin tunnette, joka päivisin tanssii tuomiokirkon torilla, huolimatta kirkollisviraston kiellosta. Hänellä on noiduttu vuohi, jolla on pirun sarvet, joka lukee ja kirjoittaa, joka laskee kuin itse Picatrix. Pelkästään senkin takia jo koko mustalaisjoukko ansaitsisi hirsipuun. Syytös on valmis. Kaikki käy nopeasti! Kaunis olento, totta tosiaan tuo tanssijatar! Mitä kauneimmat mustat silmät! Oikeat egyptiläiset jalokivet. Milloin käymme käsiksi asiaan?

Arkkidiakoni oli kalvennut.

— Kyllä ilmoitan teille, sammalsi hän tuskin kuuluvalla äänellä.

Sitten hän lisäsi ponnistaen: — Onhan teillä Marc Cenaine.

— Olkaa huoleti, virkkoi Charmolue hymyillen. Annan venyttää hänet uudelleen nahkavuoteelle. Kyllä hän on piru miehekseen. Hän saa itse Pierrat Torteruenkin uupumaan, miehen, jolla kuitenkin on tukevammat kourat kuin minulla. Kuten tuo kunnan Plautus sanoo:

Nudus vincetus, centum pondo, es quando pendes per pedes. [Olet alasti sidottu, sadan naulan painoinen, kun sinut ripustetaan jaloista riippumaan.] Puomikidutus on paras, mitä meillä on. Sitä hän saa maistaa.

Dom Claude näytti vaipuneeen synkkään mietiskelyyn. Hän kääntyi

Charmoluen puoleen:

— Mestari Pierrat — mestari Jacques tarkoitin, onhan teillä Marc

Cenaine!

— Niin on, dom Claude. Mies parka! hän saa kärsiä kuin Mummol. Mutta miten saattaakaan ajatella hornaan menoa! tiliviraston talousmestari, jonka täytyi tuntea Kaarle Suuren määräys Stryga vel masca! — Mitä tyttöön tulee — Esmeraldaan, kuten häntä nimitetään — odotan käskyänne. — No niin! Kun menemme portaalin ohi, selitätte kai minulle, mitä merkitsee puutarhuri, joka on maalattu kirkon sisäänkäytävän seinälle. Eikö se ole kylväjä? — Mutta mitä te oikein ajattelette, mestari?

Dom Claude oli syventynyt omiin mietteisiinsä eikä kuunnellut. Charmolue, joka seurasi hänen katseensa suuntaa, näki, että se jäykästi tuijotti ikkunassa olevaa hämähäkinverkkoa. Joku ajattelematon kärpänen, joka pyrki maaliskuun aurinkoon, oli juuri yrittänyt tuon verkon läpi ja tarttunut siihen kiinni. Verkkonsa värähtelyn tunnettuaan liikahti suuri hämähäkki äkkiä verkon keskellä ja syöksyi yhdellä hyppäyksellä kärpäsen kimppuun, jonka se tuntosarvillaan taittoi kaksinkerroin, samalla kun sen kärsä tavoitti kärpäsen päätä.

— Kärpäs-raukka! sanoi kuninkaallinen syyttäjä kirkollisasioissa ja nosti kätensä auttaakseen sitä.

Arkkidiakoni, joka äkkiä heräsi kuin unesta, tarttui kouristuksenomaisen rajusti hänen käteensä.

— Mestari Jacques, hän huusi, antakaa kohtalon täytyä! Syyttäjä kääntyi hämmästyneenä. Hänestä tuntui siltä kuin rautapihdit olisivat tarttuneet hänen käsivarteensa. Papin katse oli tuijottava, villi ja liekehtivä ja viipyi liikahtamatta tuossa kärpäsen ja hämähäkin muodostamassa hirveässä ryhmässä.

— Niinpä niin! jatkoi pappi äänellä, joka tuntui tulevan hänen sisimmästään, — siinä on kaiken symboli. Se lentää, se on iloinen, äsken syntynyt; se etsii kevättä, ilmaa, vapautta; niinpä niin, mutta jos se lentää päin kohtalokasta ruusustoa, hämähäkki hyökkää sen kimppuun, kauhea hämähäkki! Tanssijatar raukka! tuomittu kärpäsraukka! Mestari Jacques, antakaa olla! se on kohtalo! — Niin, Claude, sinä olet hämähäkki. Claude, sinä olet myös kärpänen! — Sinä lensit kohden tietoa, valoa, aurinkoa, sinä halusit vain päästä ikuisen totuuden suuren päivän avariin ilmapiireihin; mutta syöksyessäsi toiseen maailmaan, valon, älyn ja tiedon maailmaan johtavaa häikäisevää aukkoa kohden, sinä sokea kärpänen, sinä hupsu oppinut, et nähnyt hienoa hämähäkinverkkoa, jonka kohtalo oli levittänyt valon ja sinun välillesi, sinä syöksyit sitä vasten suin päin, kurja mielipuoli, ja nyt rimpuilet sinä murskatuvin

päin ja rikkeimin siivin kohtalon rautaisten tuntosarvien välissä! — Mestari Jacques!
mestari Jacques! antakaa hämähäkin olla!

— Enhän minä lainkaan koske siihen, sanoi Charmolue ja katseli häntä ihmeissään.
Mutta laskekaa irti käteni, mestari, armahtakaa! puristattehan kuin pihdeillä minua.

Arkkidiakoni ei kuullut hänen sanojaan.

— Oh! sinä hupsu! hän jatkoi hellittämättä tuijottaen ikkunaa. Vaikka voisitkin
kärpässiivilläsi murtautua verkon läpi, luuletko sittenkään pääseväsi valoon! Voi! sen
takanahan on tuo lasiruutu, tuo läpinäkyvä este, tuo kristallimuuri, joka on kovempaa
kuin malmi ja joka erottaa kaikki filosofiat totuudesta. Miten luulet pääseväsi sen läpi?
Oi tietämisen turhuutta! Miten monta viisasta tuleekaan kaukaa liihotellen
murskatakseen otsansa sitä vastaan! Miten monta filosofista järjestelmää lentääkään
sikin sokin suristen tätä ikuista lasiruutua vasten!

Hän vaikenä. Hänen ajatuksensa olivat huomaamatta siirtyneet tieteeseen hänen
omasta itsestään ja hän näytti rauhoittuneen. Jacques Charmolue herätti hänet
kokonaan todellisuuteen kysymyksellään: — Entä, mestarini, milloin autatte minua
kullanteossa? Haluaisin onnistua.

Arkkidiakoni ravisti päätään katkerasti hymyillen.

— Mestari Jacques, lukekaa Michel Pselluksen Dialogus de energia et operatione
daemonum. [Keskustelua pahojen henkien voimasta ja toiminnasta.] Meidänkään
puuhamme eivät ole kaikkein viattominta laatua.

— Hiljempaa, mestari! sitä minäkin epäilen, sanoi Charmolue. Mutta täytyyhän
hieman harjoittaa hermetiikkaakin, kun on vain kuninkaallinen kirkollisasiain syyttäjä
kolmenkymmenen écun vuosipalkalla. Mutta puhukaamme hiljempaa.

Juuri tällöin sattui Charmoluen levottomaan korvaan uunin alta lähtevä nakertava ja
pureksiva ääni. — Mitä se on? kysyi hän.

Tämän äänen aiheutti ylioppilas, joka sangen epämukavasta ja ikävästä
piilopaikastaan oli löytänyt vanhan leivänpalan ja homeisen juustonkannikan ja
alkanut muutta mutkitta jyrsiä niitä paremman aamiaisen ja ajanvietteen puutteessa.
Ylen nälkäinen kun oli, hän purra narskutteli aika ahnaasti ja maiskutti joka puraisulla
kuuluvasti suutaan, mikä herätti syyttäjän huomiota.

— Kissani siellä vain pureksii hiirtä, virkkoi arkkidiakoni nopeasti.

— Todellakin, mestari, vastasi Charmolue kunnioittavasti hymyillen, kaikilla suurilla filosofeilla on ollut kotieläimensä. Tiedättehän mitä Servius sanoo: Nullus enim locus sine genio est. [Ei ole kotia vailla suojelushenkeä.]

Tällöin dom Claude, joka pelkäsi Jehanin taholta uusia yllätyksiä, muistutti arvoisalle oppilaalleen, että heidän piti yhdessä tutkia muutamia portaalin kuvia, ja he lähtivät kammioista. — Hohoh! päästi ylioppilas helpotuksen tuntein. Hän olikin jo alkanut vakavasti pelätä, että hänen leukansa painaisi pysyvän merkin hänen polviinsa.

VI. Ulkosalla kuultujen kirousten vaikutus<

— Te deum laudamus! [Sinua, Jumala, ylistämme! — Tunnetun kiitosvirren alkusanat.] huudahti mestari Jehan ryömiessään esille loukostaan, — johan ne huuhekajat läksivät. Och och! Hax pax! max! Kirput! hullut koirat! perkele! Sainpa kyllekseni heidän keskustelustaan! Pääni humisee vielä kuin kellotorni. Ja homeista juustoa kaupan päälle! Hei! nyt lähdetään, otetaan ison veljen kukkaro ja muutetaan kaikki nämä kolikot pulloiksi!

Hän silmäsi hellästi ja ihailevasti kallisarvoisen kukkaron sisällystä, järjesti pukuaan, hieraisi kenkiään, puhdisti tuhkasta harmaita hihojaan, vihelsi jotain laulua, pyörähteli, tutki eikö kammiossa vielä ollut jotain otettavaa, anasti uunilta joitain lasisia amuletteja, joita sopi lahjoittaa Isabeau la Thierryelle koruiksi, työnsi selkosen selälleen oven, jonka hänen veljensä hyväntahtoisesti oli jättänyt auki, jätti sen nyt auki ilkeyttään ja kiiruhti alas kiertoportaita hypellen kuin lintu.

Portaitten pimennossa hän tönäisi kyynärpäällään jotain, joka muristen väistyi. Hän arveli sitä Quasimodoksi ja se tuntui hänestä niin hullunkuriselta, että hän oli läikähty nauruun koko loppumatkan. Vielä alas torille tullessaan hän yhä nauroi.

Hän polki jalkojaan päästyään taas maahan ja virkkoi:

— Oh! te Pariisin hyvät ja kunnialliset katukivet! Kirottut portaat, joissa itse Jaakopin portaitten enkelitkin hengästyisivät! Mikä saikaan minut tunkeutumaan tuohon kivikoiraan, joka puhkaisee taivaankin, ja pelkästään saadakseni homeisen juustonkannikan ja nähdäkseni Pariisin kellotornin ikkunasta!

Astuttuaan muutaman askeleen hän näki huuhekajat, dom Clauden ja mestari Jacques Charmoluen, syventyneinä tarkastelemaan erästä portaalin kuvanveistosta. Hän lähestyi heitä varpaillaan ja kuuli arkkidiakonin sanovan hiljaa Charmoluelle:

— Guillaume de Paris on hakkauttanut tähän kultareunaiseen sinikiveen Jobin. Job esittää viisasten kiveä, jonka senkin on kestettävä koetuksensa ja kärsimyksensä, ennen kuin se tulee täydelliseksi, kuten Raimundus Lullus sanoo: Sub conservatione

formae specificae salva anima. [Erytisen muodon säilössä on henki hyvässä tallessa.]

— Ja minä en mokomasta piittaa rahtuakaan, tuhahti Jehan, — minullahan on kukkaro.

Samassa hän kuuli voimakkaan ja kaikuvaan äänen takanaan syytävän kauhean tulvan kirouksia.

— Jumalauta! juupeli! helvetti! piru viekään! tuhat tulimmaista! tuli ja leimaus! perkele!

— Hitto viekään, huudahti Jehan, se ei voi olla kukaan muu kuin ystäväni kapteeni Febus!

Tämän Febus nimen kuuli arkkidiakoni parhaillaan selittäessään kuninkaalliselle syyttäjälle lohikäärmettä, joka kätkee pyrstönsä kylpyaltaaseen, josta nousee savua ja kuninkaan pää. Dom Claude vavahti, keskeytti puheensa Charmoluen suureksi ihmeeksi, kääntyi ja näki veljensä Jehanin lähestyvän Gondelaurier'n talon portilla seisovaa komeaa upseeria.

Se oli todellakin herra kapteeni Febus de Châteaupers. Hän nojasi morsiamensa talon nurkkaukseen ja noitui kuin pakana.

— Totisesti, kapteeni Febus, sanoi Jehan tarttuen hänen käteensä, — te kiroillette taiturillisesti.

— Perkele! vastasi kapteeni.

— Perkele itsellenne! virkkoi ylioppilas. Mutta, kohtelias kapteeni, mistä johtuu tämä kauniitten sanojen ryöppy?

— Anteeksi, hyvä Jehan-veikkoni, huudahti Febus puristaen hänen kättänsä, — ei nelistävä hevonen niin äkkiä pysähdy. Kiroilen täyttä laukkaa. Tulen tuolta mamssalien luota, ja aina kun sieltä tulen, on kurkkuni kukkuroillaan kirouksia; minun täytyy ne sylkeä ulos, muuten tukehdun — perkele!

— Haluatko tulla juomaan? kysyi ylioppilas. Tämä ehdotus sai kapteenin rauhoittumaan.

— Haluaisin kylläkin, mutta minulla ei ole rahaa.

— Minullapa on!

— Kyllä kai! näyttäkää?

Jehan nosti kukkaron kapteenin silmien eteen majesteetillisen vaatimattomasti. Tällä välin oli arkkidiakoni, joka oli jättänyt hämmästyneen Charmoluen, lähestynyt heitä ja pysähtynyt jonkin askeleen päähän heistä tarkaten heitä kumpaakin heidän huomaamatta häntä. He olivat niin syventyneet katselemaan kukkaroa.

Febus huudahti:

— Kukkaro teidän taskussanne, Jehan, sehän on kuin kuu vesikorvossa.

Sen näkee, mutta se ei kuitenkaan ole siellä. Se on vain sen varjo.

Hitto vie! lyönpä vetoa, että siinä on kiviä!

Jehan vastasi kylmästi:

— Tuollaisilla kivillä minä lakkarini lastaan!

Ja pitemmittä puheitta hän tyhjensi kukkaron sisällön läheiselle kaidekivelle sen näköisenä kuin roomalainen, joka pelastaa isänmaansa.

— No hitto vie! mutisi Febus, — vaskilantteja, isoja ja pieniä kolikoita, kuparisia toursilais-puolikkaita, pariisilaisia denierejä, oikeita kotkanäyrejä! Tämähän vallan häikäisee!

Jehan oli arvokkaan ja tunteettoman näköinen. Joku penninki oli vierinyt lokaan; innostunut kapteeni kumartui niitä poimimaan. Jehan ehkäisi hänet:

— Hyi, kapteeni Febus de Châteaupers!

Febus laski rahat ja kääntyi juhlallisena Jehanin puoleen:

— Tiedättekö, Jehan, että siinä on kaksikymmentäkolme pariisilaista souta! Kenen olette viime yönä Ryövärimurjunkadulla puhdistanut?

Jehan nakkasi taapäin vaaleakiharaista päätään ja sanoi halveksivan näköisenä silmät puoliummessa:

— Minullahan on veli, joka on arkkidiakoni ja hupsu.

— Hemmetti! huudahti Febus, mikä kunnon mies!

— Lähdetään juomaan, sanoi Jehan.

— Minne mennään? kysyi Febus. Eevan omenaanko?

— Ei, kapteeni. Mennään Vanhaan tieteeseseen. Vanhus, joka sahaa sankaa.
[Sanaleikki: La Vieille Science (vanha tiede); une vieille qui scie une anse. — Suom. huom.] Se on kuva-arvoitus. Minä pidän siitä.

— Hittoon kuva-arvoitukset, Jehan! Eevan omenan viini on parempaa. Ja siellä kasvaa oven pielessä auringonpaisteessa viiniköynnös, joka ilahduttaa mieltä ryypäessä.

— No hyvä! painutaan sitten Eevaan ja hänen omenaansa, sanoi ylioppilas ja tarttuen Febuksen käsivarteen hän lisäsi: — Mutta rakas kapteeni, te sanoitte äsken Ryövärimurjunkatu. Se on huonoa kieltä. Ei olla enää niin raakalaismaisia. Sanotaan Rosvoluolankatu.

Ystävykset lähtivät astelemaan Eevan omenaa kohden. Sanomattakin on selvää, että he ensin keräsivät rahat kukkaroon ja että arkkidiakoni seurasi heitä.

Arkkidiakoni seurasi heitä synkkänä ja kuohuksissaan. Oliko tuo nyt se Febus, jonka kirottu nimi siitä lähtien, kun hän tapasi Gringoiren, aina sotkeutui hänen ajatuksiinsa? Hän ei sitä tiennyt, mutta tässä oli viimeinkin joku Febus, ja tuo taikavoimalla vaikuttava nimi yksinään sai arkkidiakonin seuraamaan hiipivin asekelin noita huolettomia kumppanuksia ja henkeä pidättäen kuuntelemaan heidän sanojaan ja tarkkaamaan heidän pienimpiäkin eleitään. Muuten saattoikin varsin helposti kuulla heidän keskustelunsa, sillä he puhelivat äänekkäästi vähääkään välittämättä siitä, että ohikulkijat saivat kuulla heidän salaisuuksiaan. He puhelivat kaksintaisteluista, työistä, juomista ja hullutteluista.

Erään kadun kulmassa he kuulivat kadunristeyksestä tamburiinin helinää. Dom Claude kuuli upseerin sanovan ylioppilaalle:

— Perhana! astutaan nopeammin.

— Minkä tähden, Febus?

— Ettei mustalaistyttö huomaisi minua.

— Mikä mustalaistyttö?

— Se, jolla on vuohi.

— Esmeralda?

— Hänpä niinkin, Jehan. En koskaan muista hänen hitonmoista nimeään. Astutaan rivakammin, hän voi tuntea minut. En halua, että tyttö puhuttelisi minua kadulla.

— Tunnetteko sitten hänet, Febus?

Tällöin näki arkkidiakoni Febuksen naurahtavan ja kumartuvan kuiskaamaan jotain Jehanin korvaan. Sitten Febus purskahti nauruun ja kohotti päätään voitonriemuisena.

— Tosiaanko? kysäisi Jehan.

— Sieluni autuuden kautta! sanoi Febus.

— Tänä iltana?

— Tänä iltana.

— Oletteko hupsu, Jehan? Ei epäilystäkään.

— Kapteeni Febus, te olette onnen poika!

Arkkidiakoni kuuli koko tämän keskustelun. Hänen hampaansa narskuivat ja väristys puistatti hänen ruumistaan. Hän seisahtui hetkeksi, nojasi erääseen kaidekiveen kuin juopunut, sitten hän jälleen seurasi iloisia velikultia.

Kun hän saavutti heidät uudelleen, he olivat jo vaihtaneet puheenaihetta. Hän kuuli heidän kohti kurkkuaan hoilaavan vanhaa viisua:

Heput hirressä keikkuu mielellään, jotka katuojan vettä latki kielellään.

VII. Kummitus

Kuuluisa Eevan omenan kapakka sijaitsi Yliopistossa Rondelle- ja Bâtonnier-katujen kulmassa. Se oli maakerroksessa oleva suuri, matala sali, jonka holvikaton keskihuippu nojasi keltaiseksi maalattuun puupylvääseen; pöytiä kaikkialla, välkkyviä tinahaarikoita seinillä, aina paljon väkeä, tyttöjä ylenmäärin, ikkuna kadulle, viiniköynnös ovenpielessä, oven päällä kirahteleva, sateen ruostuttama peltilevy, johon oli maalattu omena ja nainen ja joka käännähteli tuulessa rautatangon varassa. Tämä kadulle näkyvä viirintapainen oli osoitekilpi.

Oli jo yö. Kadunristeys oli pimeä. Kapakka, jota palavain talikynttiläin liekit valaisivat, loisti kaukaa yön pimeään kuin pajanliesi. Särjettyjen ruutujen läpi kuului lasien kilinän, mässäyksen, kirouksien ja rähinän soraääniä. Salin lämmön hiestyttämän ikkunan läpi näkyi epäselvien hahmojen vilinää, ja silloin tällöin kajahti naurunrähäkkä. Ohikulkijat menivät tämän meluisen ikkunan ohi luomatta siihen katsettakaan. Ainoastaan joku repaleinen poikanen nousi toisinaan varpailleen ulottuakseen ikkunanlaitaan ja huusi kapakkaan jonkin haukkumasanan, jollaisilla siihen aikaan kestitiin juopuneita: — Huhui! siat, sikaliat, likasiat!

Muuan mies asteli kuitenkin alati tuon meluisen kapakan edessä katsahtaen aina sinne sisään eikä loitonnut siitä pitemmälle kuin vartija vahtikopiltaan. Hänen

viittansa peitti miltei kokonaan hänen kasvonsa. Hän oli ostanut tämän viitan eräältä kaupustelijalta Eevan omenan lähistöllä arvatenkin suojaksi maaliskuun illan kylmyyttä vastaan tai ehkä pukunsa peitteeksi. Silloin tällöin hän pysähtyi hikisen, lyijypuiteruutuisen ikkunan eteen, kuunteli, katseli sisälle ja polki jalkaansa.

Vihdoin kapakan ovi aukeni. Sitä hän näytti odottavankin. Kaksi juomaveikkoa astui sieltä ulos. Ovesta virtaava valo valaisi hetken heidän iloisia kasvojaan. Viittaan pukeutunut kätkeytyi heti erääseen porttikäytävään kadun toiselle puolelle.

— Perkele! sanoi toinen humalaisista. — Kello on lyönyt seitsemän.

Se on minun kohtausaikani.

— Sanon teille, virkkoi toinen sammaltaen, — etten asu Rumainsanainkadulla, indignus qui inter mala verba habitat. [Kehno, ken asuu rumain sanain keskellä.] Asun Jean-Pain-Mollet-kadun varrella, in vico Johannis-Pain-Mollet. — Olette pöllömpi kuin yksisarvinen, jos sanotte vastaan. — Kun kerran on noussut karhun selkään, mitä minä enää pelkään, mutta te pidätte makeisista, kuten Saint-Jacques de l'Hôpital.

— Jehan, ystäväni, te olette hutikassa, sanoi toinen.

Toinen vastasi hoiperrellen:

— Teitä huvittaa vain sanoa niin, Febus, mutta on todistettu, että

Platonilla on metsästyskoiran profiili.

Lukija on epäilemättä jo tuntenut reimat ystävämmme kapteenin ja ylioppilaan. Heitä pimeässä tähystelevä mieskin näytti tunteneen heidät, sillä hän seurasi hitain askelin niitä mutkia, joita ylioppilas pakotti kapteeninkin kulkemaan, joka tottuneempana juomarina oli hyvässä kunnossa. Kuunnellen heitä tarkkaavasti viittaniekka saattoi kuulla kokonaisuudessaan seuraavan mielenkiintoisen keskustelun:

— Hitto soikoon! Koettakaahan astella tanakampana, herra kandidaatti. Tiedättehän, että minun täytyy erota teistä. Kello on seitsemän. Minulla on kohtaus naisen kanssa.

— Jättäkää minut sitten! Näen tähtiä ja tulenliekkejä. Te olette kuin Dampmartinin linna, joka on pakahtua nauruun.

— Isoäitini käsniän kautta, Jehan, tuohan on sulaa järjettömyyttä.

— Mutta kesken kaiken, Jehan, onko teillä vielä rahaa?

— Herra rehtori, ei se ollut mitään, pieni nujakka vain, parva boucheria.

— Jehan, ystäväni Jehan! tiedättehän, että minulla on kohtaus tytön kanssa Saint-Michel-sillan päässä, enkä voi viedä häntä muualle kuin Falourdelin, sillan parittajan luo ja minun täytyy maksaa huoneesta. Tuo vanha valkoviiksinen portto ei päästä minua sisälle ilman käteistä. Jehan! kuulehan! olemmeko juoneet kirkkoherran koko kukkaron? Eikö teillä ole edes yhtä pariisilaista?

— Tietoisuus, että on käyttänyt hyvin muun osan päivästä, on aterian paras ja maukkain höyste.

— Tuhat tulimmaista! hiiteen kummittelut! Sanokaa minulle, Jehan, pirulainen, onko teillä vielä rahaa? Antakaa, hitto vie! muuten tutkin taskunne, olittepa sitten pitaalinen kuin Job tai syyhelmäinen kuin Caesar!

— Herra, Rue Galiachen toinen pää päättyy Rue de la Verreriehen ja toinen Rue de la Tixeranderiehen.

— Aivan niin, hyvä ystäväni Jehan, toveriraukkani, Rue Galiache, aivan oikein, aivan oikein. Mutta taivaan tähden, tulkaahan järkiinne. Tarvitsen vain yhden soun, ja kello on seitsemän.

— Hiljaa piirissä ja laulakaa kertosaä!

Kun rottien kissoja ahmivan näät, Arras on vallassa kuninkaan; kun Juhannuksena peittää jäät meren aavan ja aallokkaan, yli jään Arrasin asukkaat käy pakoon jättäen mannut, maat.

— No niin, helvetin ylioppilas, sinut olisi pitänyt hirttää äitisi suoliin! huudahti Febus ja tönäisi kovakouraisesti humalaista ylioppilasta, joka horjahti seinää vasten ja kaatui hervottomana Filip Augustin katukiveykselle. Vähäisestä veljellisestä säälistä, jota juomari tuntee toveria kohtaan, kieritti Febus jalallaan Jehanin tuollaiselle köyhäntyynylle, joita sallimus on sovittanut kaikkiin Pariisin kadunkulmiin ja joita rikkaat ylenkatseellisesti herjaavat tunkioläjän nimellä. Kapteeni asetti Jehanin pään viettävälle kaalinkantaläjälle, ja samassa alkoi ylioppilas jo kuorsata erinomaisella syvällä tenoriäänellä. Kuitenkaan ei kaikki äkä vielä ollut haihtunut kapteenin sydäimestä.

— Viis siitä, vaikka paholainen ohi ajaessaan ottaisi sinut kärryilleen! sanoi hän nukahtaneelle ylioppilasraukalle ja meni matkoihinsa.

Viittaniekka, joka oli heitä vaanien seurannut, pysähtyi hetkeksi ylioppilaan ääreen neuvottomana, mutta sitten hän syvään huoaten lähti kapteenin jälkeen.

Mekin jätämme Jehanin nukkumaan tähtien rauhalliseen tuikkeeseen ja seuraamme heitä, jos lukija suvaitsee.

Kääntyessään Rue Saint-André-des-Arcs'ille huomasi kapteeni Febus, että joku seurasi häntä. Kääntäessään sattumalta katseensa hän huomasi jonkun varjon hiipivän hänen jäljessään seinustaa pitkin. Hän pysähtyi, varjo pysähtyi. Hän lähti liikkeelle, varjo lähti liikkeelle. Se ei häntä paljonkaan huolestuttanut.

— Pah! eihän minulla ole soutakaan, hän virkkoi itsekseen.

Collège d'Autunin julkisivun kohdalla hän pysähtyi. Tässä koulussa hän oli laskenut pohjan sille, mitä hän nimitti opinnoikseen, ja vallattomaan koululaistapaan, jonka hän oli omaksunut, hän ei milloinkaan kulkenut tämän talon ohi kohtelematta portaalin oikealla puolella olevaa kardinaali Pierre Bertrandin kuvapatsasta samalla hävyttömyydellä, jota Priapus niin katkerasti valittaa Horatiuksen satiirissa Olim truncus eram ficulnus. Hän oli kohdellut sitä sellaisella innolla, että päällekirjoitus Eduensis episcopus oli käynyt miltei näkymättömäksi. Hän seisahtui siis tapansa mukaan patsaan eteen. Katu oli aivan autio. Kun hän taas veltosti satoi kurenauvojaan, pää taapäin retkallaan, hän näki varjon lähestyvän häntä hitain askelin, niin hitain, että hän ehti huomata, että varjolla oli viitta ja hattu. Saavuttuaan hänen eteensä se pysähtyi ja jäi seisomaan vielä liikkumattomampana kuin kardinaali Bertrandin patsas. Se kiinnitti kuitenkin Febukseen parin tuikeita silmiä, joista tuikki sama epämääräinen hohde kuin kissansilmistä pimeässä.

Kapteeni oli rohkea mies, eikä olisi suuria välittänyt jostakin miekkakätisestä lurjuksesta. Mutta tämä liikkuva kuvapatsas, tämä kivettynyt ihminen sai hänen verensä hyytymään. Hänen mieleensä muistui sekavasti jokin siihen aikaan suusta suuhun kulkeva kertomus jostain kummituksesta, joka öisin vaelsi ympäri Pariisin katuja. Hän seisoj hetken hämmästyneenä, mutta yritti sitten nauraa.

— Herra, jos olette varas, kuten toivon, näytätte minusta haikaralta, joka hyökkää pähkinänkuoren kimppuun. Olen köyhtynyttä sukua, rakkaani. Kääntykää tuonne sivulle. Tämän koulun kappelissa on palanen oikeata ristiä ja hopeaa.

Varjon käsi pisti esiin viitan alta ja tarttui Febuksen käteen kuin kotkankynnet. Samalla varjo puhui:

— Kapteeni Febus de Châteaupers.

— Mitä hittoa! sanoi Febus, tiedättekö nimeni!

— En tiedä ainoastaan nimeänne, jatkoi viittaniekka haudankumealla äänellä. Tiedän senkin, että teillä on kohta tänä iltana.

— On, vastasi Febus hämmästyneenä.

— Kello seitsemältä.

— Neljänneksen päästä.

— Falourdelin luona.

— Aivan niin.

— Saint-Michel-sillan parittajan.

— Pyhän arkkienkeli Mikaelin, kuten paternosterissa sanotaan.

— Jumalaton! mutisi kummitus. — Naisen kanssa?

— Confiteor. [Tunnustan.]

— Jonka nimi on?

— Esmeralda, sanoi Febus rivakasti. Koko hänen huolettomuutensa oli palannut.

Tämän nimen kuultuaan ravistivat varjon kynnet raivokkaasti Febuksen käsivartta.

— Kapteeni Febus de Châteaupers, sinä valhettelet!

Joka sinä hetkenä olisi voinut nähdä kapteenin punaisiksi sävähtänein kasvoin hypähtävän taaksepäin niin rajusti, että hän sai käsivartensa vapaaksi sitä pitelevistä pihdeistä, sekä hänen ylpeän ilmeensä hänen viedessään kätensä miekkankahvaan ja tämän suuttumuksen edessä viittaniekan tuiman liikkumattomuuden, hänet olisi vallannut kauhuntunne. Siinä oli Don Juanin ja kuvapatsaan taistelua.

— Kristus ja saatana! huusi kapteeni. — Siinä oli sana, joka harvoin tapaa Châteaupersin korvaa! Uskallatko vielä toistaa sen?

— Sinä valhettelet! sanoi varjo kylmästi.

Kapteeni puri hammasta. Varjon, kummittelut, taikauskon, kaiken hän unohti hetkessä. Hän näki vain miehen ja tunsi häväistyksen.

— Sepä nähdään! hän sammalsi raivon tukahuttamalla äänellä. Hän veti miekkansa ja huusi vapisevalla äänellä, sillä viha samoin kuin pelkokin saa äänen värähtelemään:

— Tässä! heti paikalla! miekka esille! miekka! vuotakoon veri katukiville!

Toinen ei liikahtanut. Nähdessään vastustajansa hyökkäysaikeissa, hän sanoi hieman katkeralla äänensävyllä:

— Kapteeni Febus, te unohdatte kohtauksenne. Febuksen kaltaisten miesten kiihtymys on maitokeittoa, jonka kuohunnan kylmä vesitilkka vaimentaa. Tämä sana sai kapteenin kädessä välkkyvän miekan vaipumaan.

— Kapteeni, jatkoi mies, — huomenna, ylihuomenna, kuukauden, kymmenen vuoden kuluttua tapaatte minut valmiina katkaisemaan kaulanne; mutta menkää ensin kohtauksenne.

— Tosiaan, sanoi Febus ikään kuin koettaen neuvotella itsensä kanssa, miekka ja tyttö ovat todellakin ihastuttava pari kohtauksessa; mutta onhan turhaa menettää toinen toisen vuoksi, kun voin saada kumpaisenkin. Hän pisti miekan tuppeen.

— Menkää kohtauksenne, virkkoi tuntematon.

— Herrani, vastasi Febus hieman hämillään, suuri kiitos kohteliaisuudestanne! Onhan meillä todella vielä aikaa huomennakin viillellä toisillemme naarmuja ja napinreikiä isä Aatamin nuttuun. Olen teille kiitollinen, että sallitte minun vielä viettää hauskan neljännestunnin. Toivoin kellistäväni teidät katuojaan ja ehtiväni ajoissa kaunoisen luo, erittäinkin kun tavallisesti annetaan naisten hiukan odottaa sellaisissa tapauksissa. Mutta te näytte olevan hauska toveri ja varmintahan on jättää asia huomiseen. Lähden siis kohtaukseni. Se on kello seitsemältä, kuten tiedätte. — Tässä Febus kynsäisi korvallistaan. — Ah! hitto vie! unohdin! minulla ei olekaan millä maksaa ylikammioista, ja tuo vanha noita tahtoo maksun etukäteen. Hän ei anna minulle luottoa.

— Tässä on millä maksaa.

Febus tunsi tuntemattoman kylmän käden pistävän hänen kouraansa suuren rahan. Hän ei voinut olla ottamatta tätä rahaa ja puristamatta tätä kättä.

— Herra nähköön! hän huudahti, tepä olette kunnon poika!

— Yksi ehto, sanoi mies. Näyttäkää minulle, että olen ollut väärässä ja te oikeassa. Kätkekää minut johonkin loukkoon, josta voin nähdä, onko tämä nainen todella se, jonka nimen olette maininnut.

— No niin! vastasi Febus, samantekevää. Valitaan Pyhän Martan huone.

Voitte nähdä mitä haluatte viereisestä koirankopista.

— Tulkaa sitten, virkkoi varjo.

— Kuten haluatte, vastasi kapteeni. En tiedä, oletteko mestari

Diabolus omassa persoonassaan. Mutta ollaan ystäviä tämä ilta.

Huomenna maksan teille kaikki velkani sekä kukkarolla että miekalla.

He alkoivat astella rivakasti. Jonkin hetken päästä ilmaisi heille virran kohina, että he olivat Saint-Michel-sillalla, joka siihen aikaan oli rakennusten reunustama.

— Vien ensin teidät sisään, sanoi Febus kumppanilleen; — sitten menen noutamaan kaunoisen, jonka piti odottaa minua Petit-Châtelet'n edustalla.

Toinen ei vastannut. Koko aikana, jonka he olivat rinnan astelleet, hän ei ollut lausunut sanaakaan. Febus pysähtyi matalan oven eteen ja kolkutti kovaa. Oven raoista näkyi valoa.

— Kuka siellä? huusi hampaaton ääni!

— Jumalauta! Juupeli! Helvetti! vastasi kapteeni.

Ovi aukeni heti ja sen aukosta näkyi vanha akka ja vanha lamppu, jotka molemmat tutisivat. Akka oli kumarainen ja repaleinen, hänellä oli vapisevassa päässä riepu, hänen pienet silmänsä olivat syvälle painuneet, ja hänen kätensä, kasvonsa ja kaulansa olivat kurttuiset; huulet olivat sisäänpainuneet ja suun ympärillä oli valkoisia parranhaivenia, jotka saivat hänen naamansa muistuttamaan kissankuonoa. Mökin sisusta oli yhtä rappeutunut kuin hän itsekkin. Seinät olivat liidulla sivellyt, kattohirret mustat, uuni rikkinäinen, hämähäkinverkkoja kaikkialla, keskellä ryhmä kurjia pöytiä ja ontuvia tuoleja, likainen lapsi tuhkassa, ja perällä portaat tai oikeammin porrastuot, jotka johtivat katossa olevaan aukkoon. Astuessaan tähän hökkeliin, kohotti Febuksen salaperäinen seuralainen viittansa silmiin asti. Kapteeni oli tällä välin kiroillen kuin Saraseeni heti antanut auringon loistaa écusta, kuten sanoo ihailtava Régnier'mme.

— Pyhän Martan huone, sanoi hän.

Akka nimitti häntä monseigneuriksi ja pani rahan laatikkoon. Se oli sama raha, jonka viittaniekka oli antanut Febukselle. Mutta kun vanhus käänsi selkensä, lähestyi pitkätukkainen, repaleinen, tuhkassa leikkivä poika hiljaa laatikkoa ja otti écun asettaen sijalle kuihtuneen lehden, jonka hän oli ottanut risuista. Akka viittasi korkeita herroja, kuten hän heitä nimitti, seuraamaan häntä ja nousi portaita ylös heidän edellään. Saavuttuaan yläkertaan asetti hän lampun erään arkun kannelle, ja Febus, joka tunsipaikat, avasi oven, joka vei pimeään komeroon.

— Käykää tuonne, hyvä ystävä! sanoi hän kumppanilleen. Viittaniekka totteli sanaakaan sanomatta. Ovi sulkeutui hänen jälkeensä. Hän kuuli Febuksen lukitsevan sen ja hetkisen päästä laskeutuvan alas portaita vanhuksen kera. Valokin oli kadonnut.

VIII. Etu virralle päin olevista ikkunoista

Claude Frolo (sillä me otaksumme, että lukija Febusta älykkäämpänä ei ole nähnyt tässä seikkailussa muuta tuimaa munkkia kuin arkkidiakonin) hapuili hetken pimeässä komerossa, johon kapteeni oli hänet sulkenut. Se oli tuollainen komero, jollaisia rakennusmestarit usein kyhäävät kattotuolien ja ulkoseinän väliseen kulmaukseen. Tämän koirankopin, kuten Febus sitä oli sattuvasti nimittänyt, kohtisuora läpileikkaus olisi muodostanut kolmion. Siinä ei muuten ollut ikkunaa, ja vino katto esti seisomasta suorana. Claude painautui siis tomuun ja muurilaastiin, joka särkyili hänen allaan. Hänen päätään poltti. Ja hapuillesaan ympärilleen käsillään hän löysi lattialta palan särkynyttä ikkunanlasia, jonka hän painoi otsalleen ja jonka viileys häntä hieman vilvoitti.

Mitä liikkui tällä hetkellä arkkidiakonin pimeässä sielussa? Hän ja

Jumala yksin saattoivat sen tietää.

Mikä kohtalokas laki sai hänen ajatuksensa yhdistämään Esmeraldan, Febuksen, Jacques Charmoluen, nuoren, rakkaan veljensä, jonka hän oli jättänyt katuojaan, arkkidiakoninkauhtanansa, ehkä maineensa, jonka hän oli pannut alttiiksi tunkeutuessaan jonkun Falourdelin pesään, kaikki nämä kuvat, koko seikkailun? En osaa sitä sanoa. Mutta varmaa on, että nämä ajatukset muodostivat hänen sielussaan kauhean sekamelskan.

Hän oli odottanut neljänneksen; sen aikana hän tunsu vanhentuneensa sata vuotta. Äkkiä hän kuuli portaitten askelien narisevan. Joku nousi niitä ylös. Luukku aukeni ja näkyi valoa. Komeron madonsyömässä ovelissa oli kyllin suuri rako, jota vastaan hän painoi kasvonsa. Siitä saattoi hän nähdä kaikki, mitä huoneessa tapahtui. Kissannaamainen akka astui ensimmäisenä ylös luukusta lamppu kädessä, sitten Febus kierrellen viiksiänsä ja lopuksi eräs kolmas henkilö, kaunis ja suloinen olento, Esmeralda. Pappi näki hänen nousevan maasta häikäisevänä ilmestyksenä. Claude alkoi vapista, hänen silmiään hämärsi, hänen valtimonsa jyskyttivät, hänen korvissaan alkoi soida, ja kaikki pyöri hänen silmissään. Sitten hän ei nähnyt eikä kuullut enää mitään.

Tultuaan tajuihinsa hän näki Febuksen ja Esmeraldan kahden istumassa kirstunkannella lampun vieressä, jonka valossa arkkidiakoni erotti heidän nuoret kasvonsa ja huonerähjän perältä kurjan vuoteen.

Vuoteen vieressä oli ikkuna, jonka rikkinäisten ruutujen läpi, jotka muistuttivat sateen särkeää hämähäkinverkkoa, näki kappaleen taivasta ja pehmeitten pilvien untuvapatjalla lepäävän kuun.

Tyttö oli punastunut ja hämillään, ja hänen rintansa aaltoili kiivaasti. Hänen pitkät, alas luodut silmäripsensä varjostivat hänen hehkuvia poskia. Upseeri, johon hän ei uskaltanut luoda katsettaan, oli vallan säteilevällä tuulella. Koneellisesti ja suloisen ujosti piirteli tyttö sormensa päällä kirstun kanteen epämääräisiä viivoja ja katseli sormeaan. Hänen jalkojaan ei näkynyt; pieni vuohi oli kyyristynyt niiden päälle.

Kapteeni oli hyvin koreasti pukeutunut; hänellä oli kauluksessa ja hihankäänteissä kultaripsuja, mikä oli ylen hienoa siihen aikaan.

Dom Claude saattoi vain vaivoin kuulla heidän keskustelunsa, niin kohisi veri hänen jyskyttävissä ohimoissaan.

(Rakkauskeskustelu on yleensä sangen kulunut. Se on ikuista minä rakastan sinua. Sointuvia lauseita, jotka ovat sangen alastomia ja mauttomia välinpitämättömästä kuulijasta, kun niitä ei ole sievistetty millään koristuksilla. Mutta Claude ei kuunnellut niitä välinpitämättömänä.)

— Oh, sanoi nuori tyttö nostamatta katsettaan, — älkää halveksiko minua, korkearvoisa herra Febus. Minä tunnen, että se mitä nyt teen, on pahaa.

— Halveksiako teitä, kaunis lapsi! vastasi upseeri ylemmyyden ylhäisellä mielistelyllä,
— halveksiako teitä, Herra nähköön!

Ja miksi?

— Kun teitä seurasin.

— Tässä kohdassa, kaunoiseni, emme ole yhtä mieltä. Minun ei pitäisi teitä halveksia, vaan vihata.

Tyttö katsahti häneen kauhistuneena:

— Vihata minua! mitä sitten olen tehnyt?

— Siksi, että annoitte niin kauan pyytää itseänne.

— Ah! sanoi hän... se oli siksi, että rikoin erään lupauksen... En löydä enää vanhempiani... amuletti kadottaa merkityksensä. — Mutta mitä siitä? mitäpä teen nyt isällä ja äidillä?

Samalla hän kiinnitti kapteeniin suuret, mustat, ilosta ja hellyydestä kosteat silmänsä.

— Hitto vieköön, jos ymmärrän teitä! huudahti Febus. Esmeralda oli hetken ääneti, sitten kieri hänen silmistään kyynel, huokaus tunkeutui hänen rinnastaan ja hän sanoi:

— Oh! korkea-arvoisa herra, minä rakastan teitä.

Tuon nuoren tytön ympärillä oli sellainen viattomuuden tuoksu, sellainen hyveen sulo, ettei Febus tuntenut oloaan oikein kotoiseksi hänen läheisyydessään. Nämä sanat kuitenkin häntä rohkaisivat.

— Te rakastatte minua! sanoi hän innostuen ja kietoi käsivartensa mustalaistytön vyötäisille. Hän odottikin vain tätä tilaisuutta.

Pappi näki sen ja koetti sormenpäällään tikarin kärkeä, joka oli kätöksässä hänen rinnallaan.

— Febus, jatkoi mustalaistyttö irroittaen hellävaroen kapteenin tunkeilevan käden lanteiltaan, — te olette hyvä, te olette jalo, te olette kaunis. Te olette pelastanut minut, vaikka olenkin vain mustalaisten löytölapsi. Olen kauan uneksinut upseerista, joka pelastaa henkeni. Minä uneksin teistä, Febukseni, ennen kuin teidät tunsinkaan. Unikuvaillani oli kaunis puku niin kuin teilläkin, komea muoto ja miekka. Teidän nimenne on Febus; se on kaunis nimi. Minä rakastan teidän nimeänne, minä rakastan teidän miekkaanne. Paljastakaahan miekkanne, Febus, että näen sen.

— Lapsoseni! sanoi kapteeni ja veti miekkansa hymyillen esille. Mustalaistyttö katseli kädensijaa ja terää, tutki ihastuttavalla uteliaisuudella suojuksen nimikirjaimia ja suuteli miekkaa sanoen sille.

— Sinä olet sankarin miekka. Minä rakastan kapteeniani. Febus käytti taas tilaisuutta hyväkseen painaakseen hänen kauniille taipuneelle kaulalleen suudelman, joka sai tytön säpsähtämään ja punastumaan kirsikan heleäksi. Pappi puri hammasta pimeässä.

— Febus, jatkoi mustalaistyttö, — sallikaa minun pyytää teiltä jotakin. Astelkaahan vähän, että oikein näen teidän komeutenne ja kuulen kannustenne kilinän. Miten kaunis te olettekaan!

Kapteeni nousi tehdäkseen hänelle mieliksi noituen häntä tyytyväisenä hymyillen:

— Olettepa lapsellinen! — Mutta oletteko nähnyt minua juhlapuvussa?

— Oh! en, vastasi tyttö.

— Se vasta on kaunis!

Febus istuutui jälleen hänen viereensä, mutta paljon lähemmäksi kuin ennen.

— Kuulkaahan, rakkaani... Mustalaistyttö sipaisi häntä muutaman kerran keveästi suulle sievällä kätösellään, veitikkamaisen suloisen ja hilpeän lapsellisesti.

— Ei, ei, en tahdo kuulla. Rakastatteko minua? Tahdon, että sanotte minulle, rakastatteko minua.

— Rakastanko teitä, elämäni enkeli! huudahti kapteeni notkistaen toisen polvensa. Elämäni, vereni, sieluni, kaikki on sinun, kaikki sinua varten. Minä rakastan sinua, enkä ole rakastanut ketään muuta kuin sinua.

Kapteeni oli jo niin monta kertaa samanlaisissa tilanteissa toistanut tämän lauseen, että hän lasketti sen yhteen hengenvetoon muistin pettämättä. Tämän intohimoisen tunnustuksen kuullessaan kohotti mustalaistyttö enkelimäisen autuaan katseensa kohden likaista kattoa, joka teki taivaan virkaa.

— Oh! kuiskasi hän, — kunpa saisi kuolla tällaisena hetkenä! Febus katsoi tämän "hetken" sopivaksi uuden suudelman ryöstämiseen, joka kidutti kurjaa arkkidiakonia loukossaan.

— Kuolla! huudahti rakastunut kapteeni. — Mitä sanottekaan; kaunis enkelini? Nythän on elettävä, tai sitten oli Jupiter vain jätkä! Kuolla niin suloisen hetken alussa! Hitto vie, te laskette leikkiä! — Ei, ei niin. — Kuulkaahan, rakas Similar... Esmeralda... Anteeksi, mutta teillä on niin kummallinen saraseeninimi, etten saa siitä tolkkua. Se on pensaikko, johon takerrun kiinni.

— Hyvä Jumala, sanoi tyttö raukka, — ja minä kun luulin, että se on soma harvinaisuutensa vuoksi! Mutta koska se ei teitä miellytä, nimitän itseäni tästä lähtien Gotoniksi.

— Ah! älkää itkekö niin vähästä, kaunoiseni! se on nimi, johon täytyy tottua, siinä kaikki. Kun vain saan sen kunnolleen mieleeni, luistaa se aivan itsestään. — Kuulkaa siis, rakas Similar, minä ihailen teitä intohimoisesti. Minä rakastan teitä todella ihmeellisesti. Tiedän erään tyttösen, joka sentähden on haljeta raivosta...

Tyttö keskeytti hänet mustasukkaisena:

— Kuka?

— Mitäpä se meitä liikuttaa? sanoi Febus. — Rakastattehan minua?

— Oh!... sanoi tyttö.

— No niin! mitäpä muusta. Tekin saatte nähdä, miten minä teitä rakastan. Pistäköön minut suurpiru Neptunus kolmihaaraansa, jollen tee teistä onnellisinta olentoa maailmassa. Hankimme pienen, sievän asunnon jostakin. Minä annan jousimiesteni pitää paraatia ikkunaisi alla. Heillä on kaikilla hevoset ja he pilkkaavat kapteeni Mignonin miehiä. Siinä on jousimiehiä, pertuskamiehiä ja pyssymiehiä. Minä vien

teidät pariisilaisten sotilastarkastukseen Rullyn kentälle. Se on komeata. Kahdeksankymmentä tuhatta miestä aseissa; kolmekymmentä tuhatta välkkyvää haarniskaa, panssaripaitaa tai rintavarustusta, kuusikymmentäseitsemän rykmentinlippua; parlamentin, tiliviraston, jalomielisten aarteiden ja valtionrahaston varustamat ratsasliput; oikea hiivatin meteli! Vien teidät katsomaan kuninkaallisen palatsin leijonia, jotka ovat villipetoja. Kaikki naiset pitävät niistä.

Tyttö oli jo jonkin hetken ollut vaipuneena suloiisiin ajatuksiinsa, uneksien hänen äänensä sointua kuunnellen, tarkkaamatta sanojen merkitystä.

— Oh! te tulette onnelliseksi, jatkoi kapteeni, ja samalla hän hiljaa aukasi mustalaistytön vyön.

— Mitä te teette? sanoi tyttö elostuen. Tämä kosketus oli herättänyt hänet unelmistaan.

— En mitään, vastasi Febus. Sain vain, että teidän tulee ottaa pois koko tämä hupsu katuvaatetus, kun olette minun kanssani.

— Kun olen teidän kanssanne, Febukseni! sanoi tyttö hellästi.

Hän kävi taas miettiväksi ja äänettömäksi.

Kapteeni kietoi hänen lempeydestään rohkaistuneena kätensä hänen vyötäisilleen, hänen ollenkaan vastustelematta, ja alkoi hiljalleen päästellä auki tyttöraukan kureliiviä saattaen hänen puseronsa sellaiseen epäjärjestykseen, että huohottava pappi näki mustalaistytön kauniin, paljaan olkapään pistävän esiin harsosta kuin taivaanrannan usvasta nousevan kuun.

Tyttö antoi Febuksen jatkaa. Hän ei näyttänyt sitä huomaavankaan. Rohkean kapteenin silmät kiiluivat. Äkkiä kääntyi tyttö hänen puoleensa:

— Febus, sanoi hän äänessään ääretön rakkauden tuntu, — opeta minulle uskontoasi.

— Uskontoani! huudahti kapteeni purskahtaen nauruun. — Minunko pitäisi opettaa teille uskontoani! Tuli ja leimaus! Mitä te minun uskonnollani teette?

— Kun menemme naimisiin, vastasi tyttö. Kapteenin kasvot osoittivat yhtä aikaa hämmästyttä, ylenkatsetta, välinpitämättömyyttä ja himollisuutta.

— Ohoh! sanoi hän, naimisiinko?

Mustalaistyttö kalpeni ja hänen päänsä painui surullisena rinnoille.

— Rakas kaunoiseni, jatkoi Febus hellästi, — mitä hullutusta se on? Mitä naimisista! Ollaanko silti vähemmän rakkaita, jollei sopoteta latinaa papin edessä.

Puhuessaan näin hellimmällä äänellään hän oli painautunut niin lähelle mustalaistyttöä kuin pääsi, hänen hyväilevät kätensä olivat kietoutuneet tuon hennon ja solakan vartalon ympärille, hänen silmänsä paloivat yhä halukkaampina, ja kaikesta päättäen lähestyi herra Febus ilmeisesti niitä hetkiä, jolloin itse Jupiterkin tekee sellaisia hullutuksia, että kunnon Homeroksen on pakko kutsua pilvi hänen verhokseen.

Dom Claude näki kuitenkin kaikki. Ovi oli kyhätty ohuista, lahonneista rimoista, joiden suurten rakojen läpi hänen petolinnunsilmänsä hyvin saattoivat nähdä. Tuo tummaverinen ja tanakkarakenteinen pappi, joka tähän saakka oli ollut tuomittuna luostarin ankaraan siveyteen, samalla vavahteli ja kiehui tämän öisen, nautinnokkaan rakkauskohtauksen nähdessään. Tuo nuori, puoliksi riisuttu tyttö tuolla tavoin nuoren, hehkuvan miehen vallassa sai veren virtaamaan sulana lyijynä hänen suonissaan. Hänessä liikkui jotain tavatonta. Hänen katseensa tunkeutui himokkaan mustasukkaisena kaikkien noiden auenneitten neulojen alle. Ken tällä hetkellä olisi nähnyt tuon onnettoman kasvot painautuneina madonsyömää ovea vasten, olisi luullut näkevänsä tiikerin, joka häkkinsä raoista katseli gasellia syövää shakaalia. Hänen silmänsä liekehtivät kuin kynttilät ovenraoista.

Äkkiä riisui Febus nopealla liikkeellä mustalaistytön puseron. Lapsiraukka, joka oli istunut kalpeana ja uneksivana, hätkähti kuin unesta herännyt. Hän riuhtasi itsensä irti terhakan upseerin käsistä ja luoden silmäyksen alastomaan poveensa ja olkapäihinsä punastuneena, hämillään ja mykkänä häpeästä hän risti kauniit käsivartensa rintansa suojaksi. Ilman tuota punastusta hänen poskillaan olisi luullut näkevänsä kuvapatsaan viattomuuden. Hän oli luonut silmänsä alas.

Kapteenin liike oli paljastanut myös amuletin, joka riippui hänen kaulassaan.

— Mikä tämä on? kysyi Febus käyttäen tätä tekosyytä hyväkseen lähentyäkseen uudelleen tuota kaunista olentoa, jonka hän oli säikäyttänyt.

— Älkää koskeko siihen! vastasi tyttö kiihkeästi, — se on minun suojelijani. Se auttaa kerran minua löytämään vanhempani, jos pysyn sen arvoisena. Oh! antakaa minun olla, herra kapteeni! Armoa, herra Febus! Antakaa minulle puseroni!

Febus vetäytyi pois ja sanoi kylmällä äänellä:

— Oh! neiti, näen selvästi, että ette rakasta minua!

— Minäkö en rakastaisi teitä! huudahti onneton lapsiraukka kietoen samalla kätensä kapteenin kaulaan ja pakottaen hänet istuutumaan viereensä. — Minäkö en rakastaisi sinua, Febukseni! Mitä sanotkaan, sinä ilkimys, särkeäksesi sydämeni? Oh! niin! ota minut! ota kaikki! tee mitä tahdot minulle! Olen sinun. Mitä välitän amuletista! mitä välitän äidistä! sinä olet minun äitini, koska sinua rakastan! Febus, rakas Febukseni, näetkö minut? tässä olen, katso minua. Olen sinun pikku tyttösesi, ethän suinkaan työnnä minua pois, kun itse tulen luoksesi. Sieluni, elämäni, ruumiini, koko olentoni, kaikki on sinun, kapteenini! No niin, ei mennä naimisiin, se on sinusta ikävää. Ja mikä minä sitten olen? kurja katuojan tyttö, kun sinä, Febukseni, olet aatelismies. Kylläpä olisikin kaunista! tanssijatar naimisiin upseerin kanssa! olinpa hupsu! Ei, Febus, ei, minä olen sinun rakastajattaresi, sinun huvittajasi, kun haluat, tyttö, joka olen sinun, siihen minä kelpaan, tahrattuna, halveksittuna, kunniattomana, mutta mitä siitä! kunhan rakastat minua! Olen maailman ylpein ja iloisin nainen. Ja kun tulen vanhaksi tai rumaksi, Febus, kun en enää ole kyllin hyvä teitä rakastamaan, sallittehan, korkea-arvoinen herra, minun palvella teitä. Toiset kirjailevat teidän olkavyönne. Minä pidän niistä palvelijana huolen. Te annatte minun kiilloittaa kannuksianne, harjata asetakkianne ja puhdistaa ratsastussaappaitanne. Sallittehan sen, Febukseni? Ja ota minut, Febus! Katso, kaikki tämä on sinun, rakasta vain minua! Me mustalaistytöt kaipaamme ilmaa ja rakkautta.

Ja hän kietoi käsivartensa upseerin kaulaan, hän katsoi hänen silmiinsä rukoilevasti ja hymyillen kauniisti kyyneltensä lomitse, hänen pehmeä povensa painautui Febuksen asetakin kovia koruompeluksia vasten. Ja hänen kaunis, puolialaston vartalonsa kiertyi hänen polvilleen. Hurmautunut kapteeni painoi hehkuvat huulensa noille kauniille afrikkalaisille olkapäille.

Katse haipuneena kattoon ja sähköisesti taaksepäin taipuneena värähteli tyttö näistä suudelmista.

Äkkiä hän näki Febuksen pään yllä toisen pään, tuhkanharmaat vihertävät, kouristuksen vääristämät piirteet ja katseen kuin tuomitulla. Tämän pään vieressä oli käsi, joka piteli tikaria. Nämä kasvot ja käsi olivat papin. Hän oli murtanut oven ja seiso nyt siinä. Febus ei voinut nähdä häntä. Tyttö jähmettyi liikkumattomaksi, jäykäksi ja mykäksi tästä kauheasta näystä aivan kuin kyyhkynen, joka kohottaa päätään juuri silloin, kun merikotka katsoo pyöreine silmineen sen pesään.

Hän ei saanut äännähdystäkään suustaan. Hän näki tikarin iskevän Febusta ja kohoavan höyryävänä. — Kirous! sanoi kapteeni ja hervahti arkulle. Tyttö pyörtyi.

Sinä hetkenä, jona hänen silmänsä sulkeutuivat, jolloin hänen tuntuksa hävisi, ehti hän tuntea huulillaan kuin tulen kosketuksen, suudelman, joka oli polttavampi kuin pyövelin tulinen rauta.

Tullessaan jälleen tuntoihinsa oli hänen ympärillään vartiosotilaita; verissään olevaa kapteenia kannettiin pois; pappi oli kadonnut; ikkuna huoneen perällä joelle päin oli selko selällään; oli löydetty viitta, jonka luultiin kuuluvan kapteenille; ja hän kuuli sanottavan ympärillään:

— Noita on murhannut kapteenin.

KAHDEKSAS KIRJA

I. Kuihtuneeksi lehdeksi muuttunut kultaraha

Gringoire ja koko Ihmeiden piha oli kuolettavan levottomuuden vallassa. Kokonaiseen kuukauteen ei ollut tiedetty mitään siitä, mitä Esmeraldalle oli tapahtunut, mikä suuresti huolestutti Egyptin herttuaa ja hänen kulkuriystäviään, eikä miten hänen vuohensa oli käynyt, mikä sitäkin enemmän huolestutti Gringoirea. Eräänä iltana oli mustalaistyttö kadonnut eikä sen jälkeen ollut antanut mitään elonmerkkiä itsestään. Kaikki etsiskelyt olivat olleet tuloksettomia. Jotkut kiusantekijät olivat sanoneet Gringoirelle nähneensä tytön Saint-Michel-sillan seutuvilla erään upseerin seurassa; mutta tämä mustalaistapaan vihitty aviomies oli epäilevä filosofi ja hän tiesi muuten paremmin kuin kukaan muu, miten neitseellinen hänen vaimonsa oli. Hän oli saanut nähdä, mikä horjumaton siveys oli seurauksena noista kahdesta voimasta, amuletista ja mustalaistytön kainoudesta, ja hän oli matemaattisesti laskenut tämän puhtauden vastustuksen toiseen voimaan nähden. Siinä suhteessa hän tunsu itsensä täysin rauhalliseksi.

Mutta hänenkin oli mahdotonta selittää tytön katoamista. Se tuotti hänelle syvää surua. Hän olisi laihtunut, jos se vielä olisi ollut hänelle mahdollista. Hän oli murheessaan unohtanut kaiken muun, yksin kirjalliset harrastuksensakin, yksin suuren teoksensakin *De figuris regularibus et irregularibus* [Säännöllisistä ja säännöttömistä kuvioista], jonka hän aikoi painattaa ensimmäisillä rahoilla, mitkä irti saisi. (Sillä hän ihaili kiihkeästi kirjapainotaitoa siitä lähtien, kun oli nähnyt Hugues de Saint-Victorin *Didascalon*-in painettuna Vindelin Speierilaisen kuuluisilla kirjasimilla.)

Kulkiessaan eräänä päivänä murheellisena vankilan ohi hän näki väkijoukon kerääntyneenä Oikeuspalatsin erään portin edustalle.

— Mitä siellä on? kysyi hän eräältä nuorelta mieheltä, joka astui siitä ulos.

— En tiedä, herrani, vastasi mies. — Sanotaan, että siellä tuomitaan erästä naista, joka on murhannut santarmin. Koska näyttää siltä, että on ollut noituutta pelissä, ovat piispa ja kirkollisvirasto puuttuneet asiaan, ja veljeni Josas'n arkkidiakoni ottaa siihen innolla osaa. Halusin juuri puhutella häntä, mutta en päässyt hänen luokseen tungoksen takia, mikä harmittaa minua suuresti, sillä tarvitsen rahaa.

— Ah, herraseni, sanoi Gringoire, — olisinpa halukas tarjoamaan sitä teille; mutta jos housuntaskuni ovat puhki, eivät siihen ainakaan rahat ole olleet syynä.

Hän ei uskaltanut sanoa tuolle nuorelle miehelle, että hän tunsii hänen veljensä arkkidiakonin, jota hän ei ollut käynyt tervehtimässä kirkossa tapahtuneen kohtaamisen jälkeen, mikä laiminlyönti häntä suuresti hävetti.

Ylioppilas meni matkoihinsa, ja Gringoire nousi väkijoukon mukana ylös portaita, jotka johtivat suursaliin. Hän arveli, ettei mikään ollut niin omiaan haihduttamaan surumielisyyttä kuin oikeusjuttu, niin huvittavalta tuntui hänestä typeryys, jota tuomarit tavallisesti osoittivat. Väkijoukko, johon hän oli tunkeutunut, liikkui ja töniskeli äänetönnä. Hitaan ja ikävän liikunnan jälkeen pitkässä, hämärässä käytävässä, joka mutkitteli palatsissa kuin tuon vanhan rakennuksen suolistona, pääsi hän viimein matalan oven kautta saliin, jota hän pituutensa vuoksi saattoi tarkastaa väkijoukon päiden ylitse.

Sali oli suuri ja hämärä, mikä sai sen näyttämään sitäkin suuremmalta. Ilta oli jo tulossa; korkeista suippokaari-ikkunoista tunkeutui vain hämärä valokuo, joka sammui ennen kuin ehti kattoholviin, mahtavaan hirsiristikoon, jonka tuhannet veistetyt kuvat näyttivät liikkuvan pimeässä. Siellä täällä pöydillä paloi jo kynttilöitä, jotka valaisivat paperipinkkojen ylle kumartuneitten kirjurien päitä. Salin etuosa oli täynnä yleisöä; oikealla ja vasemmalla oli pöytien ääressä asianajajia; perällä olevalla korokkeella istui joukko tuomareita, joiden taaimmaisat rivit häipyivät pimeään; liikkumattomia ja synkkiä kasvoja. Seinät olivat täynnä liljoja. Tuomarien yllä häämötti suuri Vapahtajankuva, ja kaikkialla välkkyi kynttiläin valossa keihäiden ja pertuskain kärkiä.

— Herrani, kysyi Gringoire eräältä naapuriltaan, keitä ovat nuo kaikki henkilöt, jotka ovat tuolla rivissä kuin papit kirkolliskokouksessa?

— Herrani, vastasi naapuri, nuo tuolla oikealla ovat ylioikeudenneuvoksia ja vasemmalla tutkinto-oikeudenneuvoksia, alemmat mustissa, korkeammat punaisissa viitoissa.

— Entä tuo lihava punainen tuolla heitä ylempänä, joka hikoilee? jatkoi Gringoire.

— Se on herra presidentti.

— Ja nuo lampaat hänen takanaan? jatkoi Gringoire, joka ei pitänyt lakimiehistä, kuten jo olemme nähneet, mikä seikka ehkä johtui siitä karsaudesta, mitä hän tunsi Oikeuspalatsia kohtaan epäonnistuneen draamallisen yrityksensä jälkeen.

— Ne ovat kuninkaallisen valitusoikeuden jäseniä.

— Ja tuo metsäkarju hänen edessään!

— Se on parlamentin sihteeri.

— Ja tuo krokotiili tuolla oikealla?

— Mestari Philippe Lheulier, ylimääräinen kuninkaallinen asianajaja.

— Ja tuo suuri musta kissa vasemmalla?

— Mestari Jacques Charmolue, kuninkaallinen kirkollisasiain syyttäjä, sekä kirkollisviraston jäsenet.

— No mitä toimittavat sitten kaikki nämä kunnan miehet?

— He tuomitsevat.

— Ketä? En näe syytettyä.

— Se on eräs nainen, herrani. Ette näe häntä. Hän on meihin selin ja väkijoukko peittää hänet näkyvistä. Katsokaa, hän on tuolla, jossa näette joukon pertuskoita.

— Mikä nainen se on? kysyi Gringoire. Tiedättekö hänen nimeään?

— En, herrani. Olen vasta tullut. Arvelen vain, että on kysymys noituudesta, koska kirkollisviraston jäsenet ovat läsnä.

— Hyvä! sanoi filosofimme, saamme nähdä kaikkien näiden lakimiesten syövän ihmisen lihaa. Onhan se yhtä hyvä näytös kuin jokin muukin.

— Herrani, huomautti naapuri, eikö teistä mestari Jacques Charmolue ole sangen lempeän näköinen?

— Hm! vastasi Gringoire. En luota lempeyteen, kun sieraimet ovat nyripistetyt ja huulet kapeat.

Tällöin käskivät naapurit keskustelijoita vaikenemaan. Kuunneltiin parhaillaan tärkeitä todistajaa.

— Korkea-arvoiset herrat, sanoi keskellä salia vanha nainen, jonka kasvotkin peittyivät niin hänen repaleittensa alle, että häntä olisi voinut sanoa käveleväksi lumppukasaksi, — asia on yhtä tosi, kuin että nimeni on Falourdel ja että neljäkymmentä vuotta olen asunut ja maksanut vuokraa ja veroa Saint-Michel-sillalla vastapäätä värjäri Tassin-Caillartia, jonka talo on yläpuolella virtaa. — Nykyään köyhä vanhus, ennen vanhaan sievä tyttö, korkea-arvoiset herrat! — Minulle on jo sanottu jonkin aikaa: "Falourdel, älkää kehrätkö niin tavattomasti iltaisin, piru sotkee mielellään sarvillaan vanhojen vaimojen pellavakuontaloita. On varmaa, että kummitus, joka viime vuonna pysytteli Templen tienoilla, liikkuu nykyään Citéssä. Falourdel, pitäkää varanne, ettei hän kolkuta ovelenne." — Eräänä iltana, kun parhaillaan kehräsin, kolkutetaan oveleni. Kysyn kuka siellä on. Siellä kirotaan. Minä avaavan. Kaksi miestä astuu sisälle: toinen musta, toinen kaunis upseeri. Mustalta ei näkynyt kuin silmät, kaksi kiiluvaa hiiltä. Kaikki muu oli viitan ja hatun peitossa. He sanovat minulle: — "Pyhän Martan huone." Se on yläkerrassa, korkea-arvoiset herrat, paras huoneeni. He antavat minulle écun. Minä lukitsen sen laatikkooni ja mietin: "Tällä ostan huomenna Glorietten lihakaupasta sisälmyksiä." — Me nousemme ylös. — Päästyämme sinne, katosi musta, kun olin selkäni kääntänyt. Se minua vähän kummastutti. Upseeri, joka oli kaunis kuin suuri herra ainakin, tuli alas minun kanssani ja lähti ulos. Kehrättyäni neljänneskuontalon palasi hän takaisin nuoren kauniin tytön kanssa, nukan, joka olisi loistanut kuin aurinko, jos hänen tukkansa olisi ollut kunnolla laitettu. Tytöllä oli mukanaan pukki, suuri pukki, musta tai valkea, sitä en enää muista. Se sai minut miettimään. Tyttö, se ei minua liikuttanut, mutta pukki!... En pidä niistä elukoista, niillä on parta ja sarvet. Ne muistuttavat miestä. Ja ne haiskahtavat lauantaiyölle. En kuitenkaan puhunut mitään. Olinhan saanut écun. Eikö se ollut oikein, herra tuomari? Vein tytön ja upseerin ylös huoneeseen ja jätin heidät yksin, toisin sanoen pukin seuraan. Laskeusin alas ja aloin kehrätä. — Minun on sanottava teille, että talossani on maakerros ja ensikerros, sen tausta on joelle päin, kuten muidenkin sillalla olevien talojen, ja maakerroksen ja ensikerroksen ikkunat aukeavat joelle. — Minä siis kehräsin. En tiedä, miten tulini ajatelleeksi tuimaa munkkia, jonka pukki oli tuonut mieleeni, ja tyttökin oli ollut hieman kummissa pukineissa. — Äkkiä kuulen huudon ylhäältä ja jotakin putoavan lattialle sekä ikkunaa avattavan. Riennän ikkunaan, joka on aivan sen alla, ja näen mustan möhkäleen putoavan veteen. Se oli joku peikko papin puvussa. Oli kuutamo. Näin sen aivan hyvin. Se ui Citélle päin. Silloin kutsuin vapisten vartijat. Nämä herrat astuivat sisälle ja kun eivät heti ensi hädässä tienneet, mistä oli kysymys, ja kun olivat iloisella tuulella, alkoivat he piestä minua. Minä heille selitin, miten asiat olivat. Me nousemme ylös ja mitä näemme? Huoneraukkani verta tulvillaan, kapteeni pitkällään tikari kaulassa, tyttö muka kuolleena ja pukki aivan säikähtäneenä. — Kylläpä on, ajattelin, menee

ainakin neljätoista päivää, ennenkuin saan lattian puhtaaksi. Sitä täytyy raapia, se on kauheata. — Upseeri kannettiin pois, nuori miesraukka! ja tyttö aivan repaleisena. — Mutta kuulkaahan pahinta: kun seuraavana päivänä aioin ottaa écun ostaakseni sisälmyksiä, löysinkin sen sijasta kuihtuneen lehden.

Eukko vaikeni. Kauhistuksen sorina kulki kautta salin.

— Peikko, pukki, kaikki tuo haiskahtaa noituudelta, sanoi muuan

Gringoiren naapuri.

— Ja tuo kuihtunut lehti, lisäsi toinen.

— Ei ole epäilystäkään, virkkoi kolmas, että se on velho, joka yhdessä tuiman munkin kanssa rosvoaa upseereita.

Gringoire itsekin oli vähällä vakuuttua kaiken tämän kauheudesta ja todistusvoimasta.

— Vaimo Falourdel, sanoi herra presidentti majesteetillisesti, onko teillä vielä jotakin sanottavaa oikeudelle?

— Ei, korkea-arvoinen herra, vastasi eukko, jollei sitä, että tiedonannossa on nimitetty taloani kurjaksi ja haisevaksi mökkirähjäksi, mikä on häpäisevää puhetta. Talot sillalla eivät kyllä ole suurellisia, koska niissä asuu paljon väkeä, mutta siitä huolimatta asuu siellä yhä teurastajia, jotka ovat rikasta väkeä ja naivat komeita, kauniita naisia.

Lakimies, joka Gringoiresta oli näyttänyt krokotiililta, nousi ylös.

— Hiljaa! sanoi hän. Pyydän herroja muistamaan, että syytetyltä on löydetty tikari. — Vaimo Falourdel, onko teillä täällä se kuihtunut lehti, joksi écu, jonka saitte paholaiselta, on muuttunut.

— On, korkea-arvoinen herra, olen sen löytänyt. Tässä se on. Eräs oikeudenpalvelija vei lehden krokotiilille, joka synkästi päättään ravistaen antoi sen presidentille, joka sen lähetti kuninkaalliselle kirkollisasiain syyttäjälle, niin että se sai tehdä kierroksen koko salin kautta.

— Se on koivunlehti, sanoi mestari Jacques Charmolue. Uusi todistus noituudesta.

Eräs neuvos otti sananvuoron.

— Todistaja, kaksi miestä tuli yhdessä teidän luoksenne. Musta, jonka aluksi näitte katoavan, sitten uivan papin puvussa Seinessä, ja upseeri. — Kumpi heistä antoi teille écun?

Eukko mietti hetkisen ja sanoi:

— Se oli upseeri. Väkijoukossa kävi puheenkohina.

— Ah! ajatteli Gringoire, sehän järkyttää vakaumustani. Philippe Lheulier, ylimääräinen kuninkaallinen asianajaja, oli kuitenkin uudelleen ottanut sananvuoron.

— Minä palautan herrojen muistiin, että murhattu upseeri kirjallisen, sairastuoteella tehdyn lausunnon mukaan oli selittänyt, että hän heti ensi hetkestä, jolloin musta mies häntä puhutteli, oli arvellut, että se saattoi olla kummitus, ja että peikko lisäksi oli innokkaasti kehoittanut häntä kohtaukseen syytetyn kanssa, ja hänen, kapteenin, huomautettua, ettei hänellä ollut rahaa, oli peikko antanut hänelle écun, jolla mainittu upseeri oli maksanut Falourdelille huoneen. Écu on siis ollut helvetinraha.

Tämä sitova todistus näytti haihduttavan Gringoiren ja muiden skeptikkojen epäilyt.

— Herroilla on jutun asiakirjat, lisäsi kuninkaallinen asianajaja istuutuen, voitte siis ottaa selon Febus de Châteaupers'in lausunnosta.

Tämän nimen kuullessaan nousi syytetty seisoalleen. Hänen päänsä kohosi väkijoukon yli. Kauhistunut Gringoire tunsi Esmeraldan.

Hän oli kalpea; hänen tukkansa, joka ennen oli niin siroasti palmikoitu ja sekiineillä koristettu, valui nyt epäjärjestyksessä hänen harteilleen; hänen huulensa olivat siniset; hänen silmänsä kauhean sisäänpainuneet. Voi!

— Febus! sanoi hän tuijottaen, missä hän on? Oi, korkea-arvoiset herrat! ennen kuin tapatte minut, sanokaa armosta, elääkö hän vielä!

— Vaiti, nainen, vastasi presidentti. Se ei ole meidän asiamme.

— Oh! säälikää, sanokaa, onko hän elossa! jatkoi tyttö ristien kauniit, laihtuneet kätensä, jolloin kuultiin kahleitten kalisevan pitkin hänen pukuaan.

— No niin! sanoi kuivasti kuninkaallinen asianajaja, hän on kuoleman kielissä. Oletteko tyytyväinen?

Onneton tyttö vaipui takaisin penkilleen ääntä päästämättä, kyyneltä vuodattamatta, valkeana kuin vahakuva. Presidentti kumartui hänen jalkojensa juurella olevan miehen puoleen, jolla oli kultaompeleinen päähine, musta mekko, kaulaketjut ja kädessä sauva.

— Vartija, tuokaa sisälle toinen syytetty.

Kaikkien katseet kääntyivät pientä ovea kohden, joka aukeni ja josta Gringoire kauhukseen näki pienen, kauniin, kultasarvisen ja -kavioisen vuohen astuvan saliin. Tuo jalo eläin pysähtyi hetkeksi kynnykselle kurottaen kaulaansa, aivan kuin sen eteen

olisi vuorenhuipulta auennut mittaamaton taivaanranta. Äkkiä se huomasi mustalaistytön ja hypäten erään kirjurin pöydän ja pään yli se oli parilla harppauksella hänen polviensa luona. Sitten se laskeutui sirosti emäntänsä jalkojen juureen anoen sanaa tai hyväilyä, mutta syytetty ei liikahtanut, eikä Djaliraukka saanut edes katsetta osakseen.

— Siinähän se ilkeä elukka onkin, virkkoi vanha Falourdelin eukko, kyllä minä ne tunnen hyvästi molemmat.

Jacques Charmolue esiintyi.

— Jos herrat suvaitsevat, kuulustelemme vuohta.

Se oli toinen syytetty. Oikeusjuttu eläintä vastaan noituudesta ei siihen aikaan ollut mitään ihmeellistä. Ylituomarinviraston laskuissa on vuodelta 1466 muun muassa mielenkiintoisia menoeriä jutussa Gillet-Soulartia ja hänen emäsikaansa vastaan, jotka mestattiin rikoksensa vuoksi Corbeil'ssa. Siinä on kaikki, maksu kuopasta sian hautaamista varten, viisisataa risukimppua Morsantin metsästä, viisi mitallista viiniä ja leivät, tuomitun viimeinen ateria, jonka hän veljellisesti sai jakaa pyövelin kanssa, ja yhdentoista päivän vartioiminen ja ruoka sialle, kahdeksan pariisilaista denieriä päivältä. Toisinaan mentiin eläimiäkin pitemmälle. Kaarle Suuren ja Ludvig Hurskaan kapitulaarit sisältävät ankaria rankaisumääräyksiä liekehtiville peikoille, jotka uskaltavat näyttäytyä ilmassa.

Kirkollisiasiain syyttäjä huudahti:

— Jos paholainen, joka on mennyt tähän vuoheen ja joka on siinä yhä kaikista manauksista huolimatta, aikoo pelotella tuomioistuinta, teemme hänelle tietäväksi, että olemme pakotetut häntä vastaan käyttämään hirsipuuta tai roviota.

Gringoiren otsalta valui kylmä hiki. Charmolue otti eräältä pöydältä mustalaistytön tamburiinin ja pitäen sitä erityisessä asennossa vuohen edessä kysyi siltä:

— Mitä on kello? Vuohi katsoi sitä älykkäällä katseella, nosti kullatun jalkansa ja löi sillä seitsemän kertaa. Kello oli todellakin seitsemän. Kauhun humina kulki kautta väkijoukon.

Gringoire ei saattanut hillitä itseään.

— Se on hukassa! hän huusi äänekkäästi. Näettehän, ettei se tiedä mitä tekee.

— Hiljaa siellä väkijoukossa salin perällä! sanoi uhkaavasti vartija.

Jacques Charmolue sai vuohen tekemään samoilla tamburiinin käännteillä useita muitakin temppuja, kuten ilmoittamaan päivämäärän, kuukauden ynnä muita sellaisia, jotka lukija jo on nähnyt sen tekevän. Ja oikeusjutuille ominaisen näköhäiriön vuoksi nämä samat katsojat, jotka ehkä useammin kuin kerran olivat ulkona kaduilla osoittaneet suosiotaan Djalin viattomille tempuille, kauhistuivat niitä Oikeuspalatsin holvien alla. Vuohi oli ehdottomasti perkele.

Ja asia paheni yhä, kun kuninkaallisen syyttäjän tyhjennettyä lattialle Djalin kaulassa olevasta pienestä nahkapussista joukon irtonaisia kirjaimia, sen nähtiin toisella kaviollaan muodostavan näistä kirjaimista tuon kohtalokkaan nimen: Febus. Se noituus, jonka uhriksi kapteeni oli joutunut, näytti nyt eittämättömästi todistetulta, ja mustalaistyttö, tuo ihastuttava olento, joka niin monasti oli sulollaan häikäissyt ohikulkijat, oli kaikkien silmissä inhottava noita.

Hän ei muuten osoittanut mitään elonmerkkiä. Ei Djalin soma lähentely, eivät lakimiesten uhkaukset, ei väkijoukon kirousten mutina kiinnittänyt hänen huomiotaan puoleensa.

Erään oikeudenpalvelijan täytyi armotta ravistaa häntä, ennen kuin hän havahtui, ja presidentti lausui juhlallisella äänellä: — Tyttö, te olette mustalaisrotua ja teidät on tavattu noituudesta. Te olette yhdessä myötäsyytetyn noidutun vuohen kanssa pimeyden valtojen liitossa yöllä vasten viime maaliskuun 29:ttä päivää murhannut noituuden ja pirunjuonien avulla kuninkaallisen henkivartijaväen jousimiesten kapteenin Febus de Châteaupers'in. Kiellättekö yhä?

— Kauheata! huusi tyttö peittäen kasvot käsiinsä. Febukseni! Oh!

Tämä on helvetti!

— Kiellättekö yhä? kysyi presidentti kylmästi.

— Kiellänkö! sanoi tyttö kauhealla äänellä nousten ylös, ja hänen silmänsä leimahtivat.

Presidentti jatkoi samaan tapaan:

— Miten siis selitätte ne seikat, jotka todistavat teitä vastaan?

Tyttö vastasi katkonaisesti:

— Olen jo sanonut. En tiedä. Se on eräs pappi. Pappi, jota en tunne.

Pappi, joka vainoaa minua!

— Niin, tuima munkki, virkkoi tuomari!

— Oi korkea-arvoiset herrat! säälikää! olen vain kurja tyttö...

— Egyptistä, sanoi tuomari. Mestari Jacques Charmolue otti sananvuoron lempeällä äänellä:

— Syytetyn surulliseen julkeuteen katsoen anon minä hänelle kidutusta.

— Myönnetään, sanoi presidentti. Onnettoman koko ruumis vapisi. Hän nousi kuitenkin pertuskamiehen käskystä ja astui melko varmoin askelin Charmoluen ja kirkollisviraston jäsenten jäljessä kahden pertuskarivin välissä matalaa ovea kohden, joka äkkiä aukeni ja sulkeutui jälleen hänen takanaan, mikä tuntui surullisesta Gringoiresta siltä kuin kauhea kita olisi niellyt hänet.

Kun hän katosi, kuului surkeaa määkimistä. Pieni vuohi siellä valitti.

Istunto keskeytettiin. Erään neuvoksen huomautettua, että herrat olivat väsyneitä, ja että kidutuksen päättymistä saisi kauan odottaa, vastasi presidentti että tuomarin tuli uhrautua velvollisuudelleen.

— Mokokakin lutka, laittautuu vielä kidutukseen, kun ei tässä edes ole saanut syödä! sanoi muuan vanha tuomari.